

Félt, paráynak érezte magát. S aztán tudatába jutott annak, hogy minden iránynak, minden elvnek megvan az ellenlábasa, s bizony csak egy a világon: a halál, mely felszabadít a gondolat s az érzés jármától. S e pillanatban még ez is fájt neki, még ettől is félt.

Hirtelen elfordult az ablaktól, leült íróasztalához, s némán maga elé nézett. Nem tudta, mi bántja. Egyszerre aztán átrezegte lelkét annak tudata, hogy élni csak a szerelemért érdemes. Ezzel csak most számolt le, most, midőn tökéletesen elhagyottnak érezte magát. Valaki után vágyott, ki megértse, ki szeresse, ki vigasztalja.

Önkénytelenül félrelökve könyveit, rátámaszkodott az asztal párkányára, pár percig mereven egy helyre bámult, aztán lassan fölkelte az asztal mellől, odament az ablakhoz, s ismét kinézett az esti derengésbe. Most még a természet is más nyelven beszélt neki, mint azelőtt. Előbb a világ óriási nagynak tűnt föl előtte, mert az összefutó irányokról tudott csak, s ezek végtelensége lesújtotta. E percben nem látta az erőket, csak vágyakat érzett. Megérezte, megértette a természet szavát, s ez a szerelemről beszélt neki. És most ismét tudatára jutott annak, hogy még így is egyedül, egészen egyedül van.

Művészszerelem

[1888]

Ifjabb gróf Batthyány Géza barátomnak

I.

Édes Arzén! Úgy van, édesem, elhagylak. Nem értelek. Kínoztál. Mit akartál velem? Szerelmed fárasztott, s... ma már bevallhatom, sértett. Bocsáss meg nekem... Ah, de mit magyarázzam tovább?! Megyek Ehrenfelddel utazni. Én igen egyszerű vagyok arra, hogy egy ilyen összetett gép – így nevezted magadat – a „rózsaszínű pillanatokban” – szeressen. Ehrenfeld nagyon, de nagyon szeret... Most majd kipihenhetem magamat. Pá! Kérlek, küldd vissza a bársonypongyolámat, amely nálad maradt, kedves ruhám, és rád fogja emlékeztetni azt, ki igazán csak téged szeretett,

Annát.

Ez van a levélben. És csak ennyi! Egy évig tartó szerelmi mámor után, egy évi boldog – – igen, boldog együttlét után.

– Nem mondott egyebet a nagyságos asszony? Nem üzent semmit? – kérdezte az a fiatalember, ki oly sajátos kifejezésű arccal bámult a kapu alatt álló bamba, nehézkes mozgású házmesternőre.

– A nagyságos asszony ma reggel utazott el. Elvitte magával Fánit is, a komornát, semmit sem hagyott hátra, csak ezt a levelet, meg a címet. Parancsolja Gilády úr, hogy...

– Nem, nem, tudok már mindent – felelt a kérdezett, közömbös arcot erőltetve, s lassú, egykedvű léptekkel kiment a kapun.

Amint az utcára ért, megállt, és körülnézett. Vajon úgy van-e még minden odakünn, mint azelőtt volt?

A madarak vígan csicseregtek. A Damjanich utca fáit meg-megbólintotta a tavaszi szellő, s a langyos napsugár bevilágított mindent.

Minden élt, örült, s ő – egyedül ő az elhagyott. Ki hitte volna? – Hiszen még egy héttel ezelőtt, mielőtt falura ment, olyan jónak, olyan hűsésesnek látszott. Persze, azóta egy hét telt el! S e gondolat még ebben a szomorú pillanatban is megnevetette. Egy hét! De vajon e hét alatt változott meg, vagy más volt a baj?

És Gilády Arzén, az elemző, a lélekvizsgáló regény ismert nevű mestere elgondolkozott, eltűnődött, csakúgy, mint tegnap, csakúgy, mint azóta mindig, amióta öntudatra ébredt. Vajon minden, de minden viszonyának, legyen az barátság vagy szerelem, ez lesz-e a vége? De hiszen ez kétségbeejtő! Ilyenek

mind az emberek?! Vagy tán a hiba önmagában van? Vegyük ezt az esetet. Szerette Annát nagyon, mert szép volt és érző. Aztán megérkezett az a pillanat is, mikor többet akart, mikor művészi énjének párját szerette volna feltalálni ebben a gyarló, gyöngé asszonyban. S akkor elálmodta ideáljának. Annak akarta, vélte látni. Meg akarta ismerni egészen, hogy felfedezze egyéniségében azt a határozatlan valamit, amit jobban akart szeretni benne, mint minden más ösmert tulajdonságát.

És lassan kiábrándult belőle.

Azután nevelni, önmagához emelni akarta. Kétkedve elemezte, akárcsak valamelyik regényalakját. A leány eleinte túrt, mert hiszen szeretett, s átszenvedett hat hosszú hónapot – aztán... ment tovább útjára, s megírta ezt a levelet. Így Gilády Arzén ismét egyedül maradt.

Azt mondja, kínoztam szerelmemmel. Hátha igaza van? Tudtam-e szeretni igazán, úgy, hogy ne tanulmányozzam azt, akit szeretek, önmagamat e különös esetben és szerelmemnek lényegét?! El tudtam-e szerelmemben felledni azt, hogy teremtek, hogy írok?

Így töprengett a költő, lassan ballagva, elmerengve, félig lethargiában. A tavaszi napfény beragyogta egész alakját. Arca a bizánci, aranyalapra festett szentképekre emlékeztetett. Hosszúkás arcéle, keskeny, mandulavágású szemei, sovány, hosszú, lecsüggő karjai, szájába lógó orra mintha stilizáltak lettek volna, de szemeiből bágyadt, kialvó, finomult érzékiség és mély érzés beszélt.

A közeli kertek illata átjárta egész testét. E percben igaz fájdalomla mellé más bánat is tolult. Megérezte a tájképet – és egy pillanatra megfeledkezett Annáról.

A városliget terült el szemei előtt. Az egyik oldalon a rondo és a Stefánia út a maguk köznapi előkelőségével, a másik oldalon a német aréna felé vezető allée. Errefelé tartott. Itt csendesebb a környék, igazabb a természet. Az akácok még nem hajtottak ki egészen, csak pár nap óta volt melegebb idő. Feketés törzseik megvonalmazták a zöld rét világos alapját. Itt-ott egy nagy fűz vagy nyárfa finom, piciny, fakadozó levélkéi pontozták zöldre az ég világos, áttetsző azúrlját. A pázsitot sötétlilaszín liliomok és fehér százszorszépek tarkították. A levegőben könnyű, alig érezhető illat áradozott. Egy-egy bokorban énekesmadár szólt szerényen, alig hallhatóan, tán mert megriadt az embereknek a távolból idehallatszó morájától, vagy tán azért, hogy a bokrok, fák és pázsit finom rajzával összhangban legyen.

A Stefánia út felé eső völgyet ünnepi ruhájú nők és férfiak lepték el.

A természet s az emberek zúgó moraja ma derült, boldog volt.

Minden élt, s örült az életnek.

A tavasz első vasárnapjának hangulata betöltötte az író lelkét is.

Fájt neki még a napsugár is, mert egyedül volt.

Megint Annára gondolt. Az első jöttmenttel akarja pótolni az ő helyét!

De ha az szereti! Szereti! Hát ő nem szerette? Vajon lesz-e még valaki, aki ezt a lányt olyan mélységes érzelemmel tudja szeretni, ahogy ő szerette? Vajon el tudja-e majd felejtetni az ő egyéniségét, az ő szerelmét? Hiszen kétszeresen szerette, mint ember és mint író.

Belevitte könyveibe, megrajzolta alakját; úgyhogy megmaradt az utókornak. Alakját? Nem. Azt az alakot, amelyet róla elálmodott. És tulajdonképpen csak ezt az alakot szerette, mert az az Anna, akit immár elvesztett, nem volt Beatricéje. Végre is e veszteséget inkább akkor érezte meg, midőn az álmoképet s a lányt nem tudta többé egynek látni... S így ma tulajdonképpen nem vesztett semmit.

És még hozzá ilyen levelet írni neki! Milyen közönséges, durva lélekre mutat, így válni el tőle! Tőle! S felébredt a művészi hiúsága. Bosszankodni kezdett, elolvasta a levelet újra... Igen, ez a hideg hang nagyon bántotta. De hát mit gondolt ez a lány? Ilyen levelet írni neki, nem tudja, hogy ki ő? Kire vesztegette szerelmét? Ah, ezt a levelet el kell tépni, ez ne maradjon meg, erről ne is tudjanak soha azok, akikért szenved! Igen, szenved! Mert mi más a művészi munka, mint szenvedés? Küzdeni önmagunkkal, feltépni folyamatosan sebeinket, kiszívni a vért, mely a sebekből serked, küzdeni a létért, az elismerésért a sírig, a halhatatlanságig. Ez is Golgotha, csak a végcél bizonytalan, s a szenvedés hosszabb, mert addig tart, míg maga az élet.

Milyen meredek az útja! Hogy küszködünk amiatt, mert kivételes egyéniségünk nem fér a rendes sablonokba! Mennyi keserűséget okoz magunknak is, mikor környezetünket kétségbe kell ejtenünk azzal, hogy nem tudunk a járt úton haladni! Azután, midőn sok kín után az eddig öntudatlan tudatunkra jó, midőn az érzés alakot ölt, midőn teremteni akarnánk – jönnek az első akadályok: a bizonytalanság, a tapogatózás, a tépelődés, a valószínű iránytévesztés, újabb kezdet. Aztán végre egyéniségünk felfedezése. Látjuk az utat, amerre mennünk lehet, mennünk kell. Az első siker. Az irigyek, az ellenségek. Ezalatt az a rémítő embermustrálás! Eleinte öntudatlan, később tudatos keresése annak, ki hozzánk rokon. Eközben régi barátaink elhagynak, mert már nem értenek meg, az új barátok pedig összetettek, mint mi magunk, kik-

ről nem tudhatjuk: mit várhatunk tőlük? – kikről ritkán tudjuk, legtöbbször csak gyanítjuk, hogy rokonok velünk - kiknek egyéniségét teljesen sohasem érthetjük meg. Újabb csalódások, újabb szenvedés. Aztán az asszony, kiben az ideált keressük, az asszony, kiben annyiszor csalódunk... És így, folyton küzdve, szenvedve, egyedül, de teremtve: ez, ez a művészet Golghotája, amely út a dicsőség, a fény útja, de amely röggel, tüskével, szenvedéssel van tele.

Mindez keresztülcikázott Arzén agyán.

Aztán pár percnyi kínos merengés után nyugtalanul nézett körül. Az egész ligetet nyüzsgő embertömeg lepte el; emberek, kik élnek, kik remélnek, kik az életben csak a napsugarat látják, kik ismerik a boldogság művészetét. S ez embertömeggel szemben ő, a finomult idegű, a művész.

– Eh, bolondság – susogta, s gyors léptekkel indult vissza a Nagy János utca felé.

Az esti derengés leszállt, a kertekből százféle illat áradozott. Mindegyik villában más hangulat, tán másféle boldogság. Itt egy család ozsonnált, fiatal szülők, egészséges, nevető gyermekek; amott egy öregasszony, letéve kötését, érdeklődve, éber figyelemmel nézte a járókelőket. Ebből a villából a mesteriskola fiatal művészeinek víg nevetése; kacaja hallatszott ki. Az út végén pedig egy kintorna kísérete mellett két kis olasz gyermek énekelte rekedt hangon a „Santa Luciá”-t. S mindent rózsaszínre festett az alkonyat.

– Mégis jobb a tömeg között, ott legalább az egyént nem hallom, nem látom – gondolta, s kiment az Andrásy útra.

Belevegült a zúgó, hömpölygő néptömegbe, és sodortatta magát befele a széles úton.

Este lett, mire a városba ért. Hova menjen?... Tán haza? Ah, nem, hiszen ott áll íróasztalán Anna képe... s most még nem akarja látni. Barátja, egyetlen barátja: Kálmán Ernő, festő, falun van. Mit tegyen? Eh, elmegy kedves cigányát, a jó Palit meghallgatni. Az majd kicsalja onnan a lelke mélyéből azt a végtelen nagy bánatot, mely úgy ráfeküdt a szívére, hogy alig bírja viselni a terhét.

Így jutott a Hungáriába. Ott állott a primás a terem egyik sarkában lustán, érdektelenül nézve maga elé. Mintha közönségében nem látott volna olyat, akinek érdemes lenne húzni. Amint meglátta Giládyt, felvillant a szeme. Sokat keseregtek együtt, az egyik hallgatagon, a másik muzsikálva, kiolvasva amannak a szeméből a kint, a keserűséget, a bánatot.

Alighogy Arzén leült, Pali odacsúszott hozzá, s úgy körülhízelegte, akár csak egy doromboló kismacska a gazdáját.

– Mi lesz a nóta, nagyságos uram?

– Húzzad Palikám, ahogy akarod, énnékem ma mindegy.

Pali ránézett; megértette.

A „mindegy” szó nagy bánatot jelent.

Odaállott a banda elé, s húzta, húzta egész lelkéből. A két művész előtt e percben összefolyt a világ, az egyik csak játéknak élt, a másik pedig annak a név nélküli merengésnek engedte át magát, amelyben öntudatlanul minden érzéssé folyik össze.

Eleinte mély, bűgő hangokat csalt ki a cigány hegedűjéből, a nóta olyan orgonaszerűleg hangzott fel, mintha a lélek legmélyéből vájta volna ki; majd egyszerre füttyülő, sívító akkordok, vad, kétségbeesett, jajkiáltásokhoz hasonló hangok szakították meg a lassan folyó dallamot. Pali hajlongó derékkal, sápadt arccal, fénylő szemekkel csak húzta, húzta, rászegezve tekintetét annak arcára, akinek játszott, s akinek lelkét meg akarta szabadítani kínjától. Arzén arckifejezésének minden árnyalatát elleste; szemtükrén át belelátott lelke legmélyébe, s azt, amit a másik alig bírt volna kifejezni szóval, megértette, és vissza is tudta volna adni. Végre a dal a szenvedély legmagasabb skálájáig emelkedett; mintha jajgató sirályok rebbentek volna át a villámmal terhes, viharos levegőn; a hegedűk zúgtak, pattogtak, a cimbalom zengett, Pali ujjai lázasan, idegesen, végtelen gyorsasággal futottak át a hegedű húrja-in, utoljára félbeszakadt a kiáltáshoz hasonló akkord... és a dalnak vége volt. A két ember összenézett; aztán a cigány odament az íróhoz.

– Ez volt, uram? – kérdezte ráhajolva.

Arzén némán bólintott fejével.

– Mi volt ez, Pali? – szólalt meg végre, megtörve a csendet, hogy éppen valamit kérjen.

– A kesergőm... Nagy ritkán játszom... Nagyon fáj ám nekem is ez a nóta.

– Szép, nagyon szép volt.

– Hát a történetét tudja-e? Nem? Nagy bajban voltam akkor, mikor ezt a nótát csináltam. Majd elmondom. Szegény apám halálos ágyánál nagy szomorúságomban gondoltam ki az első részét, a másodikat meg akkor, mikor a sírba eresztették a koporsóját. Szegény öreg!... Ő tanított meg hegedülni... Én hegedültem ki utolsó útján... Meg is könnyebbített a nótám, mondhatom. Hát tetszett a kesergő, nagyságos uram?

– Gyönyörűség, Palikám. Áldom a nyirettyűdet – szól, s úgy érezte, hogy mond valamit ez a naiv, de minden ízében művész ember, valamit, ami

több annál, mint amennyit szóval kifejezni bír. Érezte, hogy minden érzésünk, még a szerelem, még a fájdalom is csak a teremtés eszköze. És ilyenek vagyunk a legnaivabb művésztől, a cigánytól a legtudatosabbig mind, mind.

Megértette, hogy túrnie, szenvednie kell annak, aki teremteni akar, mert hiszen a kagyló kínja a gyöngy...

– Hát, nagyságos uram, a kisasszony hol maradt? Mit csinál? – verte föl töprengéseiből a cigány.

– A kisasszony? Fürdőzni ment, úgy ám, Pali, hanem majd visszajön – tette hozzá gúnyosan mosolyogva, s most ismét eszébe jutott az egyszer elálmodott Anna. Elvesztette! S a keserű hangulat még egyszer, utoljára fényövet vont a csalfa leány homloka köré, e percben ismét szerette, és végtelen keserűség töltötte el lelkét.

Éjjel aztán hazament, s levelet írt Kálmán Ernőnek. Röviden értesítette, hogy milyen csapás érte, s elmondta azt is, hogy mennyire, de mennyire rászorult e percben az ő derült, nyugodt, harmonikus egyéniségére, hogy várja... jöjjön. Jöjjön mielőbb! A levelet lepecsételte, s aztán hosszasan nézte Anna arcképét. A lámpa sárgás fényt vetett az arckép finom vonásaira. „La donna è mobile” – dúdolta félhangon, s keserűen mosolyogva meggyújtotta az arcképet a tea-üst lángjánál, s beledobta az üres, tátongó kályhába.

Aztán fásultan nézett a fel-felcsapó lángokba. Végre csak egy kis csomó szállingó hamu maradt meg a képből.

II.

Pár nap múlva az esti órákban Gilády Arzén a Nagy János utca felé tartott. Kora reggel kapta Kálmán Ernő táviratát, amelyben ez arra kéri, jöjjön ki hozzá a műterembe, hogy ott aztán vacsora közben megbeszéljék a megbeszélendőket.

Vagy hat óra lehetett, mire Arzén a villa kapujához ért.

– Itthon van már az úr? – kérdezte a szobaleánytól, ki a csöngetést hallva elősietett.

– Csak este hétkor érkezik meg, reggel kapta Elza kisasszony a táviratát...

– Felmegyek addig a műterembe, ott várom meg – szölt Arzén, s felhaladt a keskeny falépcsőn a művészetnek szentelt nagy terembe, mely az első emelet jó részét elfoglalta.

Amint átlépte az atelier küszöbét, összeszorult a szíve: utoljára Annával volt itt, abban az időben, midőn utoljára ült Ernőnek. Hogy megbámulta akkor azt a szép arcképet! Milyen boldog volt! És itt még minden azon a helyen van, mint akkor volt! Ott, azon a nagy kereveten feküdvé várta a kis primadonna míg a „mester” fölmenti a „mesternőt”...



Akkor is alkonyult. De kint még hideg, fagyos volt minden, idebent azonban annál melegebb. És ma a nagy üvegfedelű atelier hidegnek, nyirkosnak tűnt fel előtte, nem úgy, mint akkor!... Úgy látja maga előtt!... Amint Ernő megengedte, hogy felkeljen, az ideges kis operetténekesnő egy szökéssel odaugrott a falhoz, lekapott onnan egy mandolint, s a pengő hangszer kísérete mellett elénekelte a legutolsó divatos couplet-t. Aztán egymáshoz simulva, soká, soká néztek ki az ablakon. Ernő ezalatt kimosta ecseteit, s levakarta palletájáról a festéket. Ez egy hangon, ezen az alig hallható halk zörejen kívül – csend. Kint a téli tájkép, a közeli Sugárút tompa lármája, s a szomszéd mesteriskolából fel-felhangzó ének, melyet Anna félhangon kísért. S ezután a színésznő lázas szavai, amint az izgatottságtól reszketve odasimult hozzá: – szeretlek, szeretlek – susogta. Csókkal némította el, hosszan, nagyon hosszan tartó csókkal, s aztán ismét csend. És ezt a percet, csakúgy mint a többit, nem hozza vissza semmi, semmi a világon. Ma csöndes az utca; csöndes az atelier... csöndes a szív. Az Andrássy úti kocsik dübörgése alig hallatszik ide a zárt ablakon át. A Nagy János utca némaságát nem zavarja semmi, mígnem egyszerre csak az a bolondos olasz dal töri meg a csendet, az, amelyet akkor is hallott:

Se il core m'ha rapito.
 Il suo me l'ha promessa.
 Oh! Che allegrezza neh! m'anima mia!
 Oh! Che allegrezza neh! m'anima mia!
 Trippole, trappole tra! Dio che dolore ne
 M'anima mia!

A dalt ma nem kísérte Anna... S e percben leginkább az bántotta, hogy el van hagyatva, nem az, hogy Anna már nem szereti. A magány egész súlyával reánehézült szívére, lelkére. Emberek után vágyott... és Ernő még mindig nem jó. Az atelier fagyos levegője, meg minden bántotta. Érezte, hogy míg Ernő vissza nem jó, ezen a helyen nem fogja jól érezni magát. De hová menjen? Tán át a mesteriskolába? Ah! Hogy ezt a dalt hallja ezután is?! Tán ki az Andrássy

útra, járni egyet? De félt a tömegtől is. Legjobb lesz, ha lemegy **Kálmán Elzához**, Ernő húgához, ki bátyja háztartását vezeti, s a gondviselés szerepét játsza Ernővel szemben.

– Otthon van a kisasszony? – kérdezte Arzén a szobaleányt.

– Igen, csak tessék besétálni.

Belépett. Elza ott ült a varróasztalkája mellett, és egy régi brokátot foltoztatott.

– Látom, hogy szorgalmas, mint mindig...

– **Hogyne! A munka unalom- és – gondűző.** De mondja, mi az oka, hogy Ernő olyan váratlanul érkezik meg? Én azt hittem, hogy csak pár hét múlva jön haza.

– Hiszen tudja, édes Elza, hogy Ernő éppen olyan jó barát, mint amilyen jó testvér. Én írtam neki, hogy kis bajom akadt... Jól fog esni, ha Ernőt látom.

Elza felnézett a munkájáról, s rábámult Arzénra. **Ha a regényíró tudott volna olvasni ezekben a sötétkek szemekben, melyet szép, hosszú szempillák árnyékoltak, bizonyára észreveszi, hogy ez a leány, akiben eddig csak Ernőnek a húgát látta, a barátságnál mélyebb érzést rejteget magában.**

De tán jobb is volt reá nézve, hogy mit sem olvasott ki a leány kék szeméből. Hiszen szeretni úgysem tudta volna soha. Mert Elza *csak* jó volt. Azok a tulajdonságok, amelyek a legtöbb nőnél a szívet olyan fényes eredménnyel pótolják, nem voltak meg benne. Sohasem lehetett szépnek mondani, és már túl volt a harmincon. **Azok közé a nők közé tartozott, kik arra születek, hogy tűrjenek, szenvedjenek, s viszontszerellem nélkül szeressenek.** Egész életét másoknak áldozta, s azért sokan kinevették. Mert hiszen nevetséges is az, ha egy leány megöregszik szeretet nélkül, elhagyottan, küzdve másokért, felejtani igyekezve, hogy tulajdonképpen miért is van a világon?!

És ez a szegény leány szereti Arzént tizenkét hosszú esztendő óta. Éppen csak azóta, amióta ez Ernővel olyan jól van. Szerelme olyan egyszerűen, olyan természetesen fejlődött, mint ahogy az első tavaszi napsugár kifakasztja, s a nyár forró sugara elperzseli a hatalmas tölgyek tövében nyíló erdei ibolyát.

Addig Ernő állott a szívéhez legközelebb az egész világon, s így most azt, akit testvére legtöbbször becsült a férfiak között, megszerette szerelemmel. Ez nem is lehetett volna másképp – gondolta elhagyott óráiban –, s ez nem is lesz másképp soha. Bizonyos volt róla.

Elza még mindig kérdőleg nézett Arzénra.



– Nem ért semmi különös baj, nyugodjék meg, édes barátnőm; már elmúlt, csak vigasztalásra volt szükségem. Ugye, milyen önző az ember?!

A leánynak eszébe jutott, hogy van még valaki a világon, ki szintén meg tudná vigasztalni. Valaki, ki minden könnyét cseppenként szárítaná fel... de hát ki vigasztalja meg ezt a valakit?

– Nem énekelne egyet az *én dalaim* közül, tudja?... Olyan rég nem hallottam, pedig úgy szeretem a hangját!

Elza nyugodtan, egyszerűen odament a zongorához és Schumann „Die alten bösen Lieder” című dalát kezdte énekelni csengő, bár kissé gyenge mezzoszoprán hangon.

Arzén kezeibe temette fejét, Elza pedig maga elé nézve énekelte a dal bús-komoly szavait.

A zongora két oldalán égő gyertyák vereses tűzpontokat vetettek az ablakon keresztül derengő estalkony hideg színeibe, s sárgás fénnel vonták be az énekelő leány sápadt arcát.

Arzén magába mélyedt. A dal csak ragadta, ragadta magával; egészen elandalította, s édes, kimagyarázhatatlan fájdalommal töltötte el lelkét. Sajgó, édes-bús hangulat szállotta meg, elfelejtkezett mindenről, s teljesen átadta magát a művészi élvezetnek.

A leány pedig csak énekel, mind keserűbben, mind fájdalmasabban. Az már nem művészi megindultság volt, ami őt izgatta; a leány tudta jól, miért égeti belső sebe, csak abban az egyben egyeztek meg, hogy ír egyiküknek sem jutott, mert egyiket lelki szerkezete, a másikat pedig a külső körülmények vitték lefelé a kétségbeesés lejtőjén. S a dal csak hangzott tovább. Odakünn mind sötétebb lett a tájkép, végre a nyugodalmas, a vigaszt hozó est is megérkezett.

– Te ugyan szépen vigasztalod a mi betegünket, Elza! Már megint azokkal a kiállhatatlan, érzelmős német dalokkal állsz elő?! Tedd el hamar, ha mondom, te meg ölelj meg, bolond fiú... Gombház, ha leszakad, lesz más!

Így beszélt egy magas, kissé duzzadt vonású, fekete, fényes szemű, vállas fiú, ki éppen belépett az ajtón.

Aztán átkarolva Arzént, felvitte az atelier melletti kis szobába, s ott végigdőlve egy kereveten, így szólt:

– No, most beszélj; de öntsd ki a lelkedet egészen, hogy ne maradjon benne egy cseppnyi üröm sem.

Ez az egész lényében optimista ember Kálmán Ernő volt, kinek húga e percben némán nézett maga elé, a félbeszakadt dal szövegén gondolkozva...

III.

– No, fiú, beszélj, mondd el, mi történt? Anna elhagyott, búcsú nélkül?

– El.

– És?

– És! Hát ez nem elég, nem értesz? Hisz tudod, hogy félig magam vagyok az oka...

– Persze, hogy te vagy, mert nem szeretted igazán soha, hiszen folyton kínoztad elmélkedéseiddel. Isten tudja hányszor voltam én magam az ilyenféle jelenetek tanúja. Ölelés közben megkérdezted, hogy mit érez, hogy nem azért vagy ezért ölel-e téged! Ő eleinte bámult, aztán... megunta a dolgot, s otthagytott faképnél. Ez az egész!

– Igen, elhagyott – felelt félhangon Arzén.

– El hát... Gombház, ha leszakad lesz más, ha mondom. Ilyen fajtájú szeretőt mindig találsz, akár minden ujjadra tízet. Anna jó leány volt, de hát nem valami nagyszabású ideál!

Arzén jóízűen mosolygott az utóbbi szavak hallatára.

– Nem, az nem volt – szólt gúnyosan.

Eszébe jutott, hogy egész szerelme nem volt más, mint ennek az ideálnak a levetköztetése. Kálmán Ernő nevezte *elmélkedéseknek*. Végül aztán persze az ideálból csak a meztelen asszony maradt. Ezzel pedig Arzén nem elégedett meg. A leány észrevette szeretője hidegségét, s aztán, bár szerette a férfit, közömbössé vált a – regényíró iránt. Otthagyta. Ebből állott Arzén szerelmének *élettrajza*. Arzén e pillanatban is, anélkül, hogy igazi fájdalmat érzett volna, csak benső egyéniségének téve eleget, kínoztta magát. S ennek tudatára is ébredt. Mindamellet jól esett éreznie, hogy az *alkotás hangulata* fogja el. Mindazt, ami valamit ért műveiben, akkor írta meg, mikor sötét volt a kedélye. Így aztán a munka, a szent munka jutott ismét eszébe.

– De hagyjuk ezt – folytatta hangosan gondolatmenetét –, inkább beszéljünk másról...! Mit festettél azóta?

– Sokat, fiam, rengeteg sokat. A Münchenben töltött három hét alatt gyártottam egy *Psychét*. Csinos opus – de majd meglátod. Falun pedig egy történeti kompozícióba merültem – de itt van minden, majd meglátod. Mert itt maradok most veled, az ám... na, ölelj meg hát! Ugye, okos gondolat volt visszajönnöm? Olyan szépen beosztjuk majd az időt. Reggeltől délután négység

munka. Aztán hangulatos séták mindig másfelé. Cinkota, Rákos, Pécel, Svábhegy, Promontor. Majd meglásd, addig míg... Te, én most valami igen-igen érdekes dolgot mondok el neked!...

– Érdekes dolgot?... És mi az?

– Házasodom.

– Te?!

És az első pillanatban arra gondolt, hogy még ezt is el fogja veszíteni. Csak másodsorban jutott eszébe, hogy barátja így tán eléri azt a boldogságot, amely után ő, úgy látszik, hiába rohan.

– Én, én. Mit bámulsz hát úgy magad elé? – s eszébe jutott, hátha arra gondol, akit csak pár napja vesztett el!

– Igen, fiam – folytatta –, *megházasodunk*, én ma, tán holnap meg te. Ne keseregj olyan nagyon, csak azért, mert szép Helénád elhagyott. Tán csak nem akartál Páris helyett Menelaus lenni Annácska oldalán? De elég a tréfából. Egy művészestélyen... tudod a télen, Münchenben, láttam meg legelőbb. A terem egyik sarkában állva a bál egész közönségének figyelmét magára vonta. Cserkesznőnek volt öltözve. Kibontott arany haja körülhullámoztatta karcsú derekát. Fekete szemöldökeit durcásan vonta össze; zöldesszürke, mély kifejezésű szemeivel néha-néha bársony lágyságú, bár bágyadt pillantásokat lövellt maga körül, más pillanatban pedig ingerülten nézett egyik-másik udvarlójának szemébe – ki tán épp nehézkes bókot mondhatott neki – majd megint álmatagot tekintett maga elé...

– Ah, a modern asszony! Mert a leírásból látom egészen összetett lelkét! – kiáltott fel önkéntelenül Arzén.

– Az ám! Ugye minden, ami szép, az modern?! Lárifári. Ámbár talán ebben az esetben igazad van. Hidd el, azt találom, hogy hasonlítok egymásra. Most veszem csak észre. Mindketten szeszélyesek, meglepők, idegesek, összetettek... jól van, legyen meg a te akaratod: modernnek vagytok... modern művészek.

– De hát ki az az asszony, leány, ördög vagy mi? – kérdezte Arzén nevetve, bár feszült figyelemmel.

– Angyal, fiacskám, angyal, mi halandók pedig Walter Paula néven szólítjuk.

– Gondoltam. Csakis ő lehetett. Ösmerem képeit... gyönyörű, holdas tájait, aztán azt a pompás fakerítést, azokkal a rongyos utcai gyerekekkel... De hát hogy jutott ez a lány Münchenbe, hiszen nem ott tanult?

– Persze hogy nem, különben nem festene deszkakerítéseket piszkos utcagyerekekkel, nem volna olyan átkozottul impresszionista, mikor másra is

volna tehetsége. Rómából, hol a spanyoloktól tanult, jött Münchenbe pár hétre, nagynénjét látogatni, ki ott ment férjhez.

– És te... hogy ismerkedtél meg vele?

– Én? Bemutattam neki magamat. Azzal kezdte ismeretségünket, hogy kinevetett – akárcsak te – régieskedő irányomért, bár mondott pár hízelgő dolgot is a vásznaimról.

– Én nem nevettelek ki soha... nem... de folytasd.

– Aztán vele ültem végig a cotillont – hiszen tudod, hogy sohasem táncolok –, beszélünk rólad is, szóval nagyon bizalmasak lettünk; meghítt magához... másnap elmentem hozzá, harmadnap is, s aztán mindennap... mint félig-meddig jegyesek váltunk el.

– És mit beszéltél vele rólam?

– Könyveidről beszélt. Hűséges olvasód. De hisz eleget beszélhetsz vele a modernizmusról, sokat fogunk majd hármasban vitatkozni. Tudom, meggyűlik a bajotok velem, ki titeket, mint Isten teremtményeit annyira kedvelek, hogy még mint az ördög teremtményeit, mint modern művészeket is el tudlak tűrni... De aztán művészi jellegű legyen a duetto, mert különben én is belekiáltok a basszusommal!

S felkacagott. Megölelte Arzént, kinek zavart arckifejezését nem vette észre. A másik maga sem tudta, mi az, ami bántja, izgatja.

– És mikor jó Budapestre? – kérdezte Arzén kissé nyugodtabban.

– Tán két hét múlva, vagy még előbb... hogy kipróbáljon. Ez is modern, ugye?

– Ez valóban annyira célszerű, hogy nem is lehet más.

Arzén, maga sem tudta miért, kivágott a szabadba. Egyedül óhajtott lenni.

– De én, édes öregem, megyek, este dolgom van. (Nem volt, Kálmánnal akarta tölteni az estét.) Majd holnap reggel kijövök, és aztán veled töltöm az egész napot. Ha akarod, mi is elmehetünk valahová a zöldbe.

– Ejnye no... azt hittem velem maradsz ma este, beszélgethettünk volna. Nem lehet, igazán nem?

– Igazán nem.

– Tehát holnap reggel?

– Holnap!

IV.

Lassan, igen lassan indult visszafelé. A nagy fasor felé vette útját. A gesztenyefák levelei halkan zizegtek, egyéb nesz nem volt hallható. Megállt, s gépiesen körülnézett. A fasor öreg fái egymás mögött, párhuzamosan futottak be a leereszkedő ködbe. A kétoldalt elterülő villák kertjeinek rostélyain át itt-ott felcsillant a közeli lámpák halvány fénye. Egy padon szerelmespár ült. Halkan, alig hallhatóan beszéltek, és susogásukat az esti szellő zúgása kísérte.

Vágyakat érzett. És mégsem gondolt már arra, akit még pár nap előtt sirattott. Azt hitte, hangulatot érez. Pedig a természetet csakis akkor érezzük meg igazán, ha szépségeit mutatni szeretnők valakinek – valakinek, ki a természetben csakis bennünket szeressen.

A régi dal... a paradicsomról!

És mégis! Mennyit volt egyedül! Mióta szülei elhaltak, s annak több mint tíz esztendeje, mindig. Különben is az egyedüllétre ösztökelte minden, de legkivált benső egyénisége.

Idealista volt, azonban idealizmusával boncoló elméje lépést tartott. S ez volt egyéniségében az annyira modern, bár diszharmonikus vonás.

Lelkében az ember eszményét hordta, s ez aztán rendesen összeütközésbe keverte magukkal az emberekkel. Midőn lelkét odaadta szeretőjének vagy barátjának, akkor olyan magasban látta őket, hogy onnan már csak süllyedés volt képzelhető. Már mint kisgyermek megismerésre törekedett, minden érdekelte, s a keresés által többször csalódott, mint nem; később is mindig a végokot kutatta, az emberi cselekvések rugóit pedig gyakrabban mozgatja a Rossz, mint a Jó.

Törekvése az emberi motorok megismerésére, meg a tapasztalatai s idealizmusa közötti harc tette íróvá. Finom, ideges szervezete, érzékeny lelke volt, a durvaság bántotta, a szétoszló káprázat nagyon is megkínozta... s így a művészetben keresett enyhülést s vigasztalást. Művészete kifejezte korát: a megismerésre törekvő s az idealizmussal minduntalan összeütköző szkeptikus, nyugtalan, lázas XIX. század utolsó éveit.

Éppen ellentéte Kálmán Ernő, ki ebben a században mint művész anakronizmus volt. Ma az ilyen gondolkozású emberek rendesen csak a szellemi létra alsóbb fokain találhatók, s itt is majdnem kizárólag a pozitív irányokért lelkesednek. És mégis, Ernő művész volt minden ízében. Vérmérséklete, szer-

vezete és ennek következtében világnézlete is a renaissance művészeire emlékeztetett. Optimista volt – művészeti értelemben. Az egész természetben csak a napfényt látta, csak a virág illatát érezte meg; csak a jót látta, *akarta* látni az emberben. Megragadta a percet, *ha szép*.

A szép iránt érzett rajongás megkívántatta vele a formák és színek mámorát, csakúgy, mint az érzékiség közönségesebb nyilvánulását is, mert nemcsak mint *művész*, hanem mint *ember* is érzéki volt. Szeretett jól élni, szerette a – szerelmet. Szenvedélyességében kellett okát keresni annak is, hogy *gyakran* a perc hatása alatt változott: ebben a percben tán egy gyönyörű, *napfényes, színgazdag tájért* lelkesült, egy negyedóra múlva már egy *finom arcél ragadta el*. Aztán jött egy más, a jó Isten tudja miféle benyomás és lelkesült, és el volt ragadtatva ismét.

Forró vére gyorsá, de összhangzóvá tette életét. Forró szenvedély beszélt szemeiből, műveiből, de a szenvedély kifejezése csakúgy, mint a renaissance festőinél, harmonikussá vált nála. A művészetben éppúgy, mint az emberekben, csak a nagy vonalakat látta. Életét pedig könnyűvé tette az, hogy a kisebb hatások lesiklottak róla, de persze aztán *váratlan* sem volt egyéniségében. Ment egyenesen előre, jókedvvel, bátran, önbizalommal, a csillagokhoz vezető úton. *Amíg Ernő művészete napsugárból, addig Arzéné sötét színekből volt keverve. Az egyikének talaja a boldogság, a megnyugvás, a másikénak alapja a boldogtalanság és kétkedés volt.* Az egyik akkor alkotott legbiztosabban, ha a legderültebb volt, a másik akkor, ha lelkére a legsötétebb árny borult. Talán, mert ilyen ellentétek voltak, illettek úgy egymáshoz. Gyermekkori barátság fűzte őket össze, s tán e szoros kapoccsal együtt járó folytonos vitatkozás az emberekről, a világról, a művészetről – fejlesztette ki mindkettőjük kerek, egész, s amellet oly ellentétes egyéniségét.

És most Arzénnek önkéntelenül az jutott eszébe, hogy íme, tehát Ernőt is el fogja veszíteni. Azt az egyetlen barátját, ki még az elemzés és az ideális felfogás kereszttüzeiben is színarany maradt. Elveszti. De ugyan miért veszítené? Az asszony lesz köztük. Az asszony! És Paula jutott eszébe. Ugyan milyen lehet? Igazán hasonlít egyénisége az övéhez? Azután, amit Ernőtől hallott, elképzelte alakját, jellemét, gondolkozásvilágát. Bizonylán lángolón szereti a művészetet, csakúgy, mint ő. Hiszen csakis ez ad vigasztalást. Bizonyára Paula is sokat szenvedett. Milyenek is csak a képei? És elvonultak lelki szemei előtt azok a borongó hangulatok, azok a finom fél-színek... azok a ködös, sejtelmes tájak. Valószínűleg ő is a természethez menekült akkor, mikor már az

embereket nem bírta tovább túrni. Tulajdonképpen csakis ez ad vigaszt, mert hiszen a művészet küzdéssel, szenvedéssel jár. Jaj annak, aki úgy érzi, hogy művészete vér véreből és hús húsból. Azokban a bizonyos órákban jó a természet csendjéhez futni, s így jó egyedül nyugodni! Úgy, mint egyszer majd örökre. A béke... a halál! Arzen, mint minden küzdő és szenvedő modern ember, nem először gondolt e percben az öngyilkosságra. Hiszen néha nem az a csepp a legkeserűbb, amelytől a színig örömmel telt pohár kicsordul! Egy percnyi szenvedés olyan rövid, s utána a nyugalom végtelen...

Gyorsította lépteit. Fázott ettől a gondolatától, pedig már csak vékony szálak fűzték az élethez. Hiszen mindenki elszakadt tőle! Virág és levél nélkül oly szomorú az élet!... és mégis végnélküli remények, vágyak csalogatták: élni! élni!

Hazaérve gyorsan felment a lépcsőn, s meggyújtotta szobájában a lámpát. Asztalán egy darab újságpapír feküdt, egy „tisztelője” névtelenül küldte. Goromba kritika volt, amelyben mind őt, mind irányát kíméletlenül meghurcolták. S e pillanatban felülkerekedett benne a művész; egész idegrendszere megrendült; nyugtalanul futotta át, inkább csak úgy kitalálta – hiszen ismerte a cikk íróját –, mint olvasta a kritika tartalmát. Életerejé ismét visszatért, s elfelejtette gondját, elhagyatottságát s mindent. Most már csak az alkotóművész állott szemben a támadó kritikussal. A szívós, ideges szellemű harcos felébredt lethargikus álmából, és... írni kezdett lázasan. Csak hajnal felé kelt fel íróasztala mellől. Ott feküdt előtte készen az új regényének egyik fejezete, amely tán kissé *voulu* volt, de erős, szerves egészet alkotott. Túlságos részletességgel fejtette ki benne mindazt, amit az a kíméletlen cikk úgy megtámadott. Tárnya: regényhősnője lelki szövetének elemzése volt. Önkéntelenül úgy írta meg, mintha folyton Paulára gondolt volna... még egyszer elolvasta az előtte heverő kritikát, amelyen most már gúnyosan mosolygott, lefeküdt, s nemsokára nyugodtan, mélyen elaludt.

V.

Arzen másnap dél felé Ernő műtermébe lépett.

– Fiú, hol voltál olyan sokáig? Hiszen azt ígérted, hogy kora reggel jössz ki hozzám? Reggeltől tízig vártalak. Aztán jártam egyet, s veszekedtem egy sort Báróczyval. A művészházban találkoztam vele, elkísértem az Operáig, onnan

meg ő kísért vissza az Octogon kávéházig, hol egy jó órát vitatkoztam vele a modernizmusról. Azt állítja a szerencsétlen, hogy ma csak örült ember festhet történeti tárgyú képet. Ilyet, de ilyet mondani!... Igazság! Hiszen te is azok közé a futóbolondok közé tartozol, kik ilyen vadságokat mernek állítani!

– Természetesen. Elöttem is érdekesebb egy hetivásár vagy egy utcasarok, melyet a festő látott, mint egy össze-vissza tömeg és kikomponált, úgynevezett *Antonius bevonulása*, amelynek Antoniusához a művész inasa szolgált mintául; az ilyen nagyszabású alkotásnál, ennél a mondvacsinált Antoniusnál, kinek ruhájában csak a hátravetett tóga keresett redőzetét látom, engem is jobban érdekel a legutolsó utcarészlet is.

– Te istenkáromló! Hát nem érted, hogy csakis a nagyszabású kompozíció tesz számot a művészetben?! Hogy a többi mind csak kulimász?! Nagy, nagyszabású kompozíciót a közönségnek, hogy kerekre tátsa a száját! Ez, csakis ez kell nekik.

– Ha célod, ám legyen; ebbe így még én is belenyugszom. De ha a néző szívét akarod megragadni, akkor olyat mutass neki, amit láttál magad is, s nemcsak a múzeumokból ismersz. Hiszen a művésznek igazán csakis azt lehet és szabad visszaadnia, amit átélt, vagy legalább hasonlót már látott. Azért több előttem Arany Családi köre vagy Petőfi Kis-Kúnsága Berzsenyi összes ódáinál, mert azok látták s érezték azt, amit megírtak, míg Berzsenyi a magyar tükörben Horatius világát vetette szemeink elé, mielőnk, kiket ez a világ egy cseppet sem érdekel!

– Úgy, hát előttem érdekesebb Munkácsy *Siralomháza* vagy éji csavargói, mint *Miltonja*?

– Mindenesetre.

– Sajnálalak... De fiú! Okosodjál meg végre, ha mondom! Mondd, nem tudod élvezni a renaissance képeit sem? Persze Bastien Lepage valamelyik másolása jobban tetszik neked, mint egy Rafael-kép...

– Ezt nem mondtam. A renaissance festői, akik szentképeket festettek, vallásosak voltak. Veronese, Tizian nagy kompozícióiban van-e egy vonás, egy szín, egy mozdulat, amelyet e nagy festők nem láttak volna? Ezeknek a bíbor és hermelin szokottabb látvány volt, mint a mi genre festőinknek a pipi kendő. Ámbár ebben a korszakban is az arckép érdekel leginkább. Leonardo da Vinci *Giocondáját* már éppen a legmagasabb polcon látom, ahová csak festő eljuthatott...



– Természetesen – vágott szavába Ernő. – De azért nemcsak a képet magát, hanem a genre színvonalát is tekintetbe kell vennünk – folytatta mind erősebb hangon. – Végre is, tán csak magasabb rendű művész az, ki Socrates fejét festi meg, mint aki egy érett görögdinnyét mázolja?! Hogy is győztelek meg?

És a festő keze fejével kerek mozdulatokat tett, mintha ecsetét kezelné, mintha csak színt rakna fel egy lelki szemei előtt lebegő képre.

Az író pedig az atelier sarkában sátorszerűen rendezett kerevetre feküdt, s nyugodtan játszott az egyik függönyről lelógó bojtjal. Aztán mosolyogva – s e mosoly a szájalom és gúny keveréke volt – így szólt:

– Meglehet, hogy mi modern emberek tévedünk, meglehet, hogy tinektek van igazatok, meglehet – ez a legvalószínűbb –, hogy egyikünknek sincs... De az az egy bizonyos, hogy mi méltányosabbak, igen, értelmesebbek vagyunk, mint ti. Mert én megértem azt, hogy így látod a világot, és természetesnek találom... te pedig majd hogy agyon nem versz azért, amiről nem tehetek, tudniillik, hogy egyéniségem összhangban van korommal. Ki tudja, milyen lehettem volna, ha a te idődben élek; – ne ne vess hát, ez komoly, nagyon komoly dolog – akkor tán szonetteket írok, mint Petrarca, vagy pedig a hús költészetét faragom kőbe, mint Michelangelo; az érzéki fejlődés korában valószínűleg a szín és forma művésze lettem volna, ma a gondolat szabadság századában, midőn minden a megismerésre törekszik, ma az emberi lelket, mint a legérdekesebb tárgyat szedem szét részeire, az okozati törvény alapján, mindenben a törvényt kutatva, boncolván téged, magamat, mindenkit, az egész világot, s midőn a véres kést – amely hidd el, igen gyakran szívemet is átjárja – letörlöm, így kiáltok fel: miért? De hát miért énekel a pacsirta a mezőn?... miért hegedül a meztelen cigánygyerek akkor, mikor alig tud állni lábain...

– Én meg tudom mondani, hogy miért festek. Mert szeretem, imádom a művészetemet, mert nélküle élni nem tudnék; mert a művészet mindenem.

– Én nekem nem mindenem, hanem énem a művészet. Mindaz, amit érek s gondolok, egyúttal művészetemnek anyaga is. Hidd el, hogy kétszeresen gondolkozom, mert egyúttal érzem is azt, amit gondolok, s így kettős még szenvedésem is... A tapasztalás fáj... Az én művészetem nem vigasztaló, mint a tied! Bár tanít is, míg a tied gyönyörködtet... ha gyönyörködtet – tette hozzá halkán.

– De hát akkor miért dolgozol? Jobb volna napról-napra élni... csakúgy, mint a többiek.

– Mert nem vagyok olyan, mint a többiek, csakúgy nem, mint te. Olyan nekem a művészet, mint madárnak a szárnya. Ha levágják, vége van, mert repülni nem tud többé. Különben azt hiszed, ha nem írnék többé, más lennék?! Addig, míg így félig a levegőben rohanok előre, addig nem ing alattam a talaj: mert hiszen repülök, amint megnyugszom, s pihenni akarok, akkor, mint a felocsúdott álmokóros alatt a mindent felölelő sötétség, úgy áll előttem a nihil – a semmi, s aléltan esem össze. Nehéz az élet, Ernő, nagyon, nagyon nehéz.

Inkább hangja, mint az, amit mondott, győzte meg a jó, gyermekszívű festőt, ki aztán meleg hangon így szólt hozzá:

– Bolond fiú... eredj... majd megjő még a te eszed is... Várj csak, egy csinos kis feleség, gyerekek, s vége lesz a repülésnek, a nihil helyére jön majd a minden. Úgy ám, öreg!

Gilády hálásan nézett rá; nagyon jólesett neki, hogy van valaki a földön, aki törődik vele. Mert hiszen ez valóban nem modern, a mai embereknek erre sem idejük sem kedvük nincs; **mindenki magáért; ez a jelszava annak a létért való küzdelemnek, mely az emberekben tudatossá vált. Kit érdekelne a más ember baja?**

Ernő nem is sejtette, hogy Arzén milyen hálát érez iránta azért a pár szóért. Csupa ilyen kis, semmis dolgok tettek oly szorossá köztük a barátságot.

Egy percre elhallgattak mind a ketten. S Arzénnek Paula is eszébe jutott. Tán a házasságról jutott eszébe, vagy talán... de e percben nem mert önmagába szállni.

Ernő törte meg a csendet, más tárgyra akarván átvinni a társalgást, hogy Arzén felderüljön.

– Hátha lemennénk? Elza tán már vár is minket az ebéddel, mert ugye velünk ebédelsz? Ebéd után aztán... de ne csináljunk terveket. Majd meglátjuk, mi lesz velünk... Ugye lejösz?

Arzén igenlőleg intett. Karonfogva, de még mindig hallgatagon lementek a földszintre.

Elza már nappali szobájának egyik ablakánál ült és varrt. Amint szemükbe nézett, kitalálta, hogy a művészek rosszkedvűek... Tán művészi spleen, vagy tán más baj érte őket, ki tudja?!

Mintha Arzén arca megnyúlt volna. Karjai élettelenül hulltak alá... Mint-ha az életerő elhagyta volna. A szegény leány, mint mindig, nem törődött magával; csakis amazok felvidítésára gondolt.

– Mi újság, Ernő? – Hogy van édes Gilády?... De tán menjünk ebédelni, már bevitték a levest... Úgy. Tudja-e, édes Arzén, hogy ma éppen tizennégy esztendeje, hogy maguk visszajöttek mint bukott diákok az aradi lyceumból.

– A húsvéti ünnepekre – tette hozzá halkan Arzén.

– Az ám, az ám! – s a szemei felgyúltak. S vére gyorsabban lüktetett, gyermekkori emlékeinek hatása alatt.

Elza jól számított.

– Emlékszel, Arzén? – szólt miután az asztalhoz ültek – hogy féltünk mi-
kor haza kellett mennünk! Mindketten ötösökkel megterhelve jöttünk ki
Battonyára, pedig az öregeink jókedvűen vártak künn a ház előtt.

Nagy áldozat volt Ernőtől, hogy elhalt szülőit említette. Sohasem beszélt
róluk, mert fájdalmas emlékeiről nem szokott, nem *akart* beszélni.

– Csak Elza olvasta ki szemeinkből a szekundákat – folytatta.

– Igen, szép, nagyon szép idők voltak.

– Azaz ma már mégis csak jobb a dolgunk; szép idő volt – mert elmúlt.
Régi nóta! Azért szegény, szegény öreg apám csak megrakott, a te öreg anyád
pedig majd kisírta a szemét, hogy ilyen semmire való fattya van, mint neve-
zetes regényírónk: Gilády Arzén!

– Szegény mama!... Emlékszel-e még, mikor megesküdtünk egymásnak,
ott lenn a sziondai határon, a fakereszt alatt, hogy művészek leszünk...

– S aztán megálltunk némán, el-elnézve, hogy rebbennek végig a krákogó
varjak az élénkzöld pusztán... Lent a láthatár alján a pécskai erdők zöldje,
a túloldalon az aradi gyárkémények elmosódó árnyképei, a zizegő tavaszi
szellő, a halványzöld tavaszi vetés, a pacsirta halk hangja: az első hangulat!

– S emlékszel, mikor esténként, hazamenet a faluba, meg-megálltunk
egyik-másik kivilágított ablak előtt?...

– Hogyne! Téged, tudom, az érdekelt, amit láttál! Színben és formában,
engem csak a hangulat, meg a felmerülő kép mögött elrejtett titkos rugók...
És az első szerelem!... Emlékszik Elzácska a Horgosék Linájára? Tudja, mikor
Karolina-napján éjjelizenét adtam neki, s másnap az egész falu engem neve-
tett, mert már Lina az új postatiszt jegyese volt?!

Elza némán bólintott fejével, hogy emlékszik erre is nagyon jól. Ez a „ne-
vetséges” történet volt első szerelmi bánata, ekkor ébredt tudatára annak,
hogy viszontszerelem nélkül szereti Arzént. Ezután következett az a hosszú,
de nagyon hosszú tizenkét év...

És az évekkel a lehetőség is elmúlt, hogy őt megszeresse, ma már vénleány, minden kiváló tulajdonság nélkül: övé már csak a lemondás lehet. Arzén ragyogó nevű író, övé a dicsőség.

Útjaik örökre elváltak, érzi, tudja. De legalább láthatja mindennap, hallhatja hangját, tud örömről, bánatáról, s elénekelheti neki dalait. Csak ezért tanult meg énekelni, ezért fejlesztette hangját... így elmondhatta neki sokszor, sokszor azt, amit a világon senkinek sem mondott el eddig, hogy szereti, nagyon, végnélkül, örökre...

A két ifjú most meleg hangon, néha nagyokat nevetve, majd elkomolyodva mesélte ifjúságát egymásnak. Azokat a jól ismert históriákat, kalandokat, az első kép sikerét, az első szigorú kritika után következő napok szomorúságát, reményeiket... Hiszen a jövőtől még olyan sokat vártak!... Elza meg csak nézett maga elé, mintha ez a két beszédes szomorú szem azt kérdezte volna: „hát nekem, nekem mi jutott?”

És mégis! Az ebéd végén Ernő pár elejtett szava lelkében az annyiszor ki-aludt reményt ismét felkeltette.

– Csakhogy azzal az ostoba Annával végeztél! Hidd el, nem volt hozzád méltó, most már kimondhatom nyíltan.

– Tán igazad van. De hát szerettem egy pár hóig, s a szerelem nem okoskodik.

Ezt nyugodtan, zavar nélkül mondta, s ez már Elzának megint fájt, bár maga sem tudta, hogy miért.

VI.

– Nincs itthon Ernő? – kérdezte Arzén Elzától, úgy egy hét múlva betoppanva Kálmánékhoz.

– Nincs – felelé a leány.

– Akkor majd később, vagy holnap reggel jövök.

– Nem várja meg? – kérde Elza hirtelen, aztán mintha megbánta volna, amit mondott, így szólt: – különben ha siet...

– Dehogy... éppen nem... sőt örülök, hogy egyszer megint beszélgethetünk – válaszolt Arzén udvariasan.

Pár pillanatig hallgattak, s végre Elza törte meg a csendet.

– Holnap megjő Walter Paula.

Bátyjának jegyese Arzénről jutott eszébe.

– Igen, holnap... látta valaha a képeit? – tette hozzá hirtelen.

– Nem. De sokat hallottam már művészetéről. Ugyan milyen lehet ez a leány? Ernő istennőnek festette le előttem.

– Istennő! Sokat mond – szólt gúnyosan Arzén.

– Csak nő legyen! Istennő? Minek? Csak boldogítsa Ernőt, mert hiszen neki boldognak kell lennie.

– Valóban. Mert ha nincs összhangban benső világa, akkor vége, akkor még dolgozni sem tud, pedig hát a munka mindenünk.

– De végre is, szereti Ernőt, neje lesz, mi kell egyéb?!

– Igazán, mi kell egyéb?! – válaszolt Arzén álmatagon, pedig a lelke mélyén ott lebegett az ideál képe, az a finom, légies női alak, ki érzésben követte gondolatait.

– A szerelem pedig a nőnek mindene – susogta alig hallhatóan Elza. Aztán megbánta ezeket az elejtett szavakat, egykedvűséget színlelt s kinézett az utcára.

Arzénnek, életében először, eszébe jutott: Hátha ez a leány szeret... valakit?! Akkor bizonyára boldogtalan... Vagy talán régebben szeretett, és szerelme helyén most nincs semmi a szívében, s akkor ismét csak boldogtalan... Igen, igen, a szeméből is látszik. Szegény leány! – Megsajnálta, arra gondolt, hogy bár segíthetne a baján.

– A szerelem és... a szeretet, igen, ez a kettő mindene a nőnek...

– Igen, igen, csakis a szeretet ér valamit a világon – felelt Elza összerezzenve, s szemrehányást tett magának, hogy egy pillanattal ezelőtt nem gondolt Ernőre. – Ebben legalább nem csalatkozunk – folytatta. – S el lehet mondani, hogy a szerelmi hajótörött révpártja az anya vagy testvér szeretete. Minket a szenvedés napjaiban szeretnek legjobban.

– Mondja, Elza, szeretett-e ön valaha? – kérdezte Arzén megfogva a leány kezét.

Elza mélyen elpirult; lesütötte szemét s aztán nyugodtan, őszintén nézve a szemébe, így szólt:

– Igen... régen.

És Arzén minden más esetben értette volna őt, de e percben csak a leány hangjából beszélő mély érzés ragadta meg. A maga szívében is megmozdult valami és – megint Paula jutott eszébe.

Nem, nem *szabad* reá gondolnia. Egész erejét összeszedve igyekezett gondolatait más irányba terelni. Majd egyébről beszélt.

– Azt mondja, régen... csakhogy... így van... – folytatta akadozva. – Mi-nek is búsulnánk? Elfelejteneink minket, s mi is felejtünk, s aztán ezzel vége a dalnak... **gombház, ha leszakad, lesz más** – tette hozzá gépiesen az Ernő ked-ves közmondását.

– Csak Ernő legyen boldog – folytatta némi szünet múlva. – Ez a fő dolog, ugye, Elza? De most megyek. Kérem, mondja meg neki, hogy este hét órakor a Nemzeti Színház előtt várom; együtt mehetünk majd ki Walter Paula elé.

Kezet adott Elzának és kiment.

A leány némán nézett utána. Azt gondolta:

Milyen jó is volt, hogy nem értette meg, amit majdnem kiszalasztottam a szájamon.

Amint aztán Ernő este hazajött, nem tudta mire magyarázni Elza heves ölelését és csókjait.

VII.

A központi pályaudvar merész vonalai sötét ívet vontak az áttetsző esti derengésbe. A magas vasoszlopokon csüggő villanylámpák tompa, hideg, holdvilágszerű, fehéres fénnel hintették be a pályaház előtt elterülő széles tért, és elhalványították a gázlámpák libegő-lobogó sárga világát. A háttérben a százház és munkáslakások, jobbra felől pedig a gázmérők sziluettjei emelkedtek ki a ködös szürke tónusú esti porból. A nyugati láthatár halvány narancssárga színeitől élesen elütött a halványlila és kékes színű keleti égbolt, melyet a cinkotai út nagy fái megrongyoltak, s melybe az esthajnalcsillag élénk, hideg fényű pontot vetett.

A pályaház távozási oldalával szemben lévő zöldsége s veteményes kertek fái finom, áttetsző rovátkákat vontak a szürkés alapra úgy, hogy a tájképnek ez az oldala egészen a Damjanich utcáig olyan volt, akárcsak egy igen finoman eltörült rajz.

A kifelé vezető széles aszfaltjárda szélén munkások baktattak csoszogó, egyhangú léptekkel, hazatérve a napi munkából. A nehézkes, fáradt léptek zaját néha egy elhaló dal vagy pedig erős, durva nevetés szakította félbe; majd

az elhaladó tramway-k csengése hallatszott, vagy az indóház felé robogó kocsik kereke cserdült végig a kavicsos úton.

Arzén és Ernő karonfogva mentek kifelé az indóházba: Paulát nyolc órára várták. Ernő az egész úton összevissza beszélt mindenféle tárgyról, ahogy csak akkor szokott beszélni, ha nagy öröm érte. Arzén hallgatott... csak éppen az indóház előtt állt meg egy percre s körülnézve így szólt:

– Milyen elragadó tájkép! S énnekem csak éppen olyan szép a maga nemében, mint akármelyik alpesi táj.

– Sajnálak szívemből – felelt Ernő nevetve. S e pillanatban nevetése rosszszul esett Arzénnek; bántotta, ingerelte ez a víg hang. **Nem annyira az fáj neki, amit mondott, mint inkább a hang, amelyen mondta. Úgy tűnt fel előtte, hogy Ernőnek egészen másképp kellett volna viselnie magát, Ernőnek, ki boldog, vele szemben, ki ha nem is boldogtalan, de legalább...** De ugyan milyen is csak? Boldogtalan? Nem, mert hiszen akkor nem reménylene semmit, nem vágya már semmire, vagy pedig érezné, hogy vágyai betölthetetlenek... És hát mégis remél?! De mit? Megint Paula jutott eszébe. Igen, valami új... ez egy kis életet fog lehelni belső világába.

Így ámítgatta magát.

– Hánykor érkezik meg? – kérdezte, hogy éppen valamit kérdezzen.

– Hiszen tudod, a nyolcórai vonattal jön Bécsből. Ejnye, be szórakozott vagy!

– Én? egy cseppet sem. Miért lennék? – felelt elpirulva Arzén.

Ismét elhallgattak. Ernő Paulára gondolt, Arzén meg arra, hogy mit fog érezni, ha majd meglátja...

Ezalatt az indóházba értek. A sürgő-forgó lármás nép magával sodorta a két merengő művészt. Egyszerre csak az étteremben találták magukat, hol a legközelebbi sarokban helyet foglaltak. Arzén lassan szürcsölte a rendelt teát, s néha-néha kinézett a Kerepesi út felé. A levegőt rózsaszínűvé festette a lemenő nap végső sugara, amelybe piciny ívet vontak a széles körút gázlámpái.

Arzén pár percig elmerengett a képen, aztán nyugtalanul helyet cserélt. Ez a folytonos izgás-mozgás, futás, láрма, türelmetlenné tette, aztán meg alig várta már a vonatot; mintha csak a maga menyasszonya elé jött volna ki.

– Mikor jön meg már egyszer?

– Még öt percünk van – felelte Ernő nyugodtan, elégedetten mosolyogva, mint aki bizonyos arról, hogy a vonat valóban be fog robogni, hogy Paula a vonaton lesz, s bizonyos arról is, hogy ez az örömdetes esemény végtelenül boldoggá fogja tenni – és pedig örökre.

– Hátha kimennénk a peronra? – szolt Arzén, kit Ernő nyugalma még türelmetlenebbé tett.

– Biz az jó lesz.

A hatalmas csarnok villanyfényben úszott. A vasszerkezet üvegtábláin keresztül a tiszta kék ég szűrődött át. Kint holdvilág, bent villanyfény. Az óriási vasívek, a zúgó, sikító, füttyülő, zakatoló mozdonyok, a villanyos jelzők folytonos csengése, az idegesen érkező és távozó emberek, a gőzzel és párával terhelt levegő – ábrándozóvá tették Arzént.

Mintha a modernizmust a maga egészében érezte volna meg. A felhasznált természeti erők, az ismeretek eredményét látta maga előtt, csak az érzés – az, az hiányzott... A mindent elborító, éltető szerelem, amely ezt a tudományt kifejező paysage-t összekösse a szívvel, amely a legrégebb s nem emberek által a mindenségbe tett örök törvény kifejezője, amely a gondolkozót álmataggyá, amely a tudóst költővé, s az embert teremtvé teszi.

Gilády összeszorult szívvel nézett maga elé.

Egyszerre az összesűrűsödött páraktól, gőzöktől szürkésfehér légből veres pont bontakozott ki, amely mind közelebb, közelebb jött. Arzén hirtelen úgy érezte, hogy Ernő erős karja megragadja és viszi, viszi előre... Látta, hogy az egyik coupé ajtaja kinyílik s a kocsiszakaszból útiruhába öltözött fiatal nő szállt ki, akit a közeli villanylámpa egy sugara tetőtől talpig megvilágított.

Veresszőke haja halántékára volt simítva; szürke, mélyen fekvő szemeiből a korán élt, korán tapasztalt s korán szeretett nő lelke beszélt; halvány, sápadt arcáról a verszegénység s idegesség rítt le, éppúgy, mint finom, csontos, nyugtalan mozgású, keskeny kezeiről.

Walter Paula volt.

Szemei először Arzénen akadtak meg, ki úgy érezte, hogy átlátott lelkén, s hogy az, amit lelkének legmélyén megpillantott, az most szemein keresztül visszatükröződik. De a következő pillanatban már Ernő kezét ragadta meg, s így szolt:

– Hogy vagyunk? Kérem, segítsen Teréznek, nem tud egyedül leszállni.

Aztán odahajolt hozzá s oly hangosan, hogy Arzén is megérthette, azt kérdezte:

– Ki ez? – Pedig tudta jól, hiszen Ernő csak annyit írt neki „legjobb barátjáról”, mint amennyit Arzénnek beszélt Pauláról.

– Engedje meg, hogy gyermekkori barátomat, Gilády Arzént bemutassam.

– Utolsó regényének Saroltáját nem értem. Ugye beszélünk majd róla? – szólt a festőnő, és kezet adott Arzénnek, ki a leány szemeiből most már csak pajkoskodást, enyelgést és egy szemernyi gúnyt olvasott ki.

– Sarolta *asszony*, és egy esztendeje született agyamban és... szívemben. Ma tán már másképpen látom a nőt.

– Tegye, jó lesz – felelt Paula majdnem élesen s hátat fordított neki. Aztán felkacagott, látva, hogy Streicher Teréz, Fräulein Rézi, mint ahogy nevezték, hogy küszködik a lejtővel. Teréz kisasszony olyan volt, mint amilyenek rendesen a társalkodónők, sem szebb, sem eszesebb, sem nevetségesebb, mint az elhagyatott, nem egyszer szerencsétlen nők átlaga szokott lenni.

Paula néha szerette, néha bosszantotta, legtöbbször pedig jót nevetett rajta.

– Úgy, Teréz, csakhogy lejött... végre! Adja át, kérem a poggyászegyget... ejnye... a kényszerkájában van... tudom, oda tette az utolsó narancssal, melyet ma estére tett el... megvan? Adja Ernő a karját. De milyen szép ez az indóház! Mikor készült el? Még nem is láttam... Szép, egy kicsit nehézkes... Bár nem annyira, mint a müncheni. Látták? De milyen kérdés? Megkapta Elza nővére a levelemet? Írtam neki sokat... De csak tegnap írtam, tán majd csak holnap kapják meg. Ez lesz aztán mulatságos história! Akkor majd együtt olvassuk el... Én felolvasom!

Paula túlságosan sokat, s igen gyorsan beszélt, és csupa olyan dolgokat, melyek egy cseppet sem érdekelték. Bosszantotta, hogy Arzén itt van, bár az egész úton azon gondolkozott, hogy mit mondjon neki, ha esetleg ő is a peronon lesz? Bécsről egész Pestig ezen járt az esze, meg Ernőn. Látta erős, hatalmas, férfias alakját, amit vőlegényén leginkább csodált, mert „szellemi málhájára” – ezt a kifejezést Paula nagyon szerette – nem sokat adott, abban is egészen nő lévén, hogy tökéletesen alanyi volt ítélete. Csak azt fogadta el, ami önmagához hasonló, s ezért érdekelté Arzén mindjárt első könyve óta. Ernő levelei magukban még nem költöttek volna fel érdeklődését. Ernő különben ma eléggé tetszett neki... De azért figyelme mégiscsak Arzénra irányult.

Ugyan tetszem-e neki? Mi a véleménye rólam?

És – Ernőhöz simult.

– Úgy, Teréz, minden rendben van. Szálljon be a kocsiba... Így tehát holnapra, Ernő, holnapra... most, mihelyt megérkezünk, lefekszem. Fáradt vagyok, egy kis pihenés nem fog ártani nekem se... aztán meg névralgie-m is van. Az pedig... de hiába magyarázom, maga nem érti meg. Magának nem volt soha... idegbaja, látom a képeiről. Ugye Gilády, nem volt, nem? Maga, mint



legjobb barátja, tudhatja. Tehát holnap találkozunk maguknál. Elhozom ecseteimet, vásznamat és palettámat is. Majd ebéd után festegetni fogok. Elzát csókolja meg helyettem a... homlokán. Isten áldja, Ernő – s kezet adott neki.

Arzénnek nem, de szemébe nézett... ez volt egész búcsúja.

A kocsí elrobogott.

Amint a két művész egyedül maradt, Ernő hevesen megölelte Arzént.

– Ugye gyönyörű, ugye kedves? – kérdezte.

Arzén nem felelt rá semmit. Nem mert szólani.

– De – folytatta Ernő – úgy látszik, ti nem rokonszenveztek, várj csak, majd összeboronállak én titeket – s felkacagott.

Arzén, bár Ernő e naív szavai nagyon is komoly gondolatokat ébresztettek lelkében, önkénytelenül elmosolyodott, és pedig szánakozóan, bár nem így akarta. Most magányra vágyott.

Elbúcsúztak. Ernő a városligeten keresztül hazament. Arzén az ellenkező – egészen ellenkező irányba.

VIII.

Egyedül akart lenni. Egész benső lénye lázongott. Milyen egészen más leány ez, mint az előbbieket mind! Mennyire meglepő egyénisége! Milyen különös volt vele szemben viselete! Mintha vonzotta s taszította volna egyszerre. Ugyan milyen lehet? Bizonytal ideges és érzékeny, csakúgy, mint százada. Egész lénye ezt fejezi ki. Egész külső, már ismert, és benső, még ismeretlen egyéniségével vonzotta őt. Vonzotta úgy, mint a modern embert mindaz, ami reá nézve veszedelmes, baljóslatú, kárhóztos lehet. Vonzotta mint az örvény, melyből nincs menekvés. Ismerni akarta egész értelmével, ismerni minden érzékével. De miért? Miért érdekli? Mi vonzza őt hozzá? Tán egyénisége, amely hasonló az övéhez? De miben hasonlítanak? Abban, hogy összetettebbek másnál? De milyen Paula? Hiszen még alig látta! És most így lassan-lassan önmagához kezdte hasonlítani, emelni. Megálmodta Paula képében azt az asszonyt, ki megérti őt, s nemcsak érzi, de érti is azt, amit gondol, amit érez. Elálmodta azt a nőt, akivel a pillanat eszméjéről és érzelmeiről lehessen beszélni. Kinek az éppen munkában lévő könyvét megmutathassa, ki tanácsot ad-hasson neki, ki nemcsak szeretője, de barátja, dolgozótársa is legyen. Neki?...

S hirtelen tudatára ébredt annak, hogy már szereti. Szereti? De hiszen nem szabad szeretnie! Mindenkit szabad, csak éppen ezt az egyet nem, hiszen Ernő közelebb áll hozzá, mint barátja, több, mintha testvére lenne. Márpedig Ernőnek nem szabad boldogtalannak lennie. *Nem szabad*, mert különben a munkára is képtelen lesz. Hiszen még nagyon jól emlékszik arra, hogy Ernő atyja halála után vagy fél évig nem tudott semmit sem csinálni, mert lelkében az a derült összhang, amely képeinek alapja, hiányzott. Ernő a sötétben, a félhomályban nem lát, az ő elemei a napfény, a ragyogó színek. Csak akkor tudott valamit létrehozni, midőn elfelejtette atyját. És ez idő óta nem beszélt róla, csak egyszer, s akkor is hosszú időre visszaesett búskomolyságába s tehetlenségébe. Pedig Paulát, ki tán első nagyobb szenvedélye, még jobban szereti. De hát mi lesz vele? És most Arzén megállt, s oly mereven nézett magára, hogy egy pár hazajövő munkás röhögve fordult meg, mikor mellette elhaladt. Mi lesz vele? Mit tegyen? De talán mégsem szereti? Talán csak mint modell érdekelte őt. De most ismét az a szempillantás jutott eszébe, melyet Paulával váltottak, s érezte, hogy e tekintet még most is át- meg átjárja egész testét, egész lelkét. Szereti, ebben nem kételkedhetik, de mi lesz így velők? Hátha elutaznék? Ez nem használna semmit, mert hiszen Paula alakja követné, vele menne, üldözné mindig és mindenütt. Itt kell maradnia velők, így tán még kigyógyul bajából. Hiszen igazában még azt sem tudja, hogy szereti-e...

Így hitegette magát, erőtlén gyávaságból.

– Holnap majd tanulmányozni fogom. Hiszen talán nem is az, aminek hittem, s úgy még minden jóra fordul.

És nyugalmat erőltetve ült le íróasztalához. Elolvasta, amit az előbbi napon írt: egy szerelmi jelenet új regényéből. Végtelenül ridegnek, üresnek találta, és eltépte a teleírt lapot. Aztán elkezdett írni, de sehogy sem ment a munka. Valami hította, hította oda, ahonnan még csak pár napja jött vissza, telve sötét-séggel, rosszkedvvel s megmagyarázhatatlan űrrel a lelke mélyén. Eszébe jutott Anna... e percben megundorodott tőle. Pedig szobáját még Anna hálóköntő-sének erős sandringham-illata árasztotta el. Ez most Arzént végtelenül ingerelte. Megfogta az egyik sarokban függő nehéz bársonyköntöst, és kidobta az előszobába... Aztán megkönnyebbülten végigfeküdt a szoba sarkában álló díványon, és elmerengve arra a pillanatra gondolt, midőn Paula szembenézett vele és még nem szólalt meg...

IX.

– Édes Elzám, kimondhatatlanul örülök, hogy végre láthatlak... Csókolj meg... És levelem? Megkaptad? Nem?... De jobb is így. Legalább még hamarabb, még könnyebben megbarátkozunk. Mert barátnők leszünk! Úgy ám. Szeretni fogjuk egymást... Ez itt Rézi kisasszony, társalkodónőm. Szegény anyámat pótolja – kit már nagyon régen vesztettem el.

Az utolsó mondatot halkán, alig hallhatóan mondta.

Elhallgattak. Elza némi zavart érzett, Ernő pedig, amint Paula anyját emlegette, a műterem ablakához ment, s olyan hideg, egykedvű arccal nézett ki az utcára, mintha a műteremben semmi különös sem történt volna. Arzén Ernő utolsó képe elé állt, de nem a vászonban, hanem Paula csengő, kellemes hangjában gyönyörködött.

– Barátnő! Ez a szó nem sokat mond manapság... Testvérem lesz, Paula, ha te is úgy akarod! – szolt Elza, kit Paula utolsó szavai megindítottak. A részvét legyőzte lelkében az első kedvezőtlen benyomást, amelyet Paula reá tett. – Örülök, Teréz kisasszony, kérem, foglaljon helyet.

A két leány megcsókolta egymást, s aztán eltűntek a nehéz bársonyfűgönyök mögött.

– Teréz kisasszony, volt már Budapesten? – kérdezte Arzén a társalkodónőt, hogy valamit beszéljen.

– Hogyne! Sokszor... Szép város, kedves város, víg város – sipogott Teréz, és savószínű szemeivel édesen hunyorgatott reá.

– Sokszor jártam én itt – folytatta. – Aztán meg pesti születés is vagyok... Fiatalkoromban az Erzsébet téri német színház rendes látogatója voltam.

Mesélgetni kezdte, micsoda darabokat játszottak a rég elpusztult színházban, s egyúttal véleményt is kockáztatott a régi műsorról.

– Oh, „Der Verschwender”!... – folytatta volna, de a leányok visszatértek, s Teréz nemjén mert úrnője előtt hosszasan beszélni.

– Milyen kedves kis mókusház! Kedves, nagyon kedves fészek... tehát ez az atelier?! Hova lát innen az ember? Szeretem a fekvését. Ez az utca emlékeztet Auteuil-re. Nem találja, Teréz, hogy Yon műterméből majd ilyen a kilátás?... Közel vagyunk az Andrássy úthoz. Jól választott, mondhatom. Ez az új kép?... – s Paula Arzénnek hátat fordítva megállott a történelmi tágyú kép előtt.

– Szép. Meleg színek. Sok szín. Igen... Egész elementáris színek. Az ég és a táj jól van festve. Dárius?... Istenem, ilyen is lehetett... Ugye, Gilády?

Ez volt az első szó, amelyet e délután Arzénhoz intézett.

– Lehet... De a kép, ami a színezést illeti, mindenestre sikerült.

– Azt mondom én is... Gratulálok, Ernő. Csak más tárgyat keressen.

Nézzen körül... fesse azt, amit lát, amit érez.

– Úgy hiszi, hogy ezt nem érzem?

– De igen, igen... csakhogynem úgy értem... És ha végre már történetet fest, adjon be nekünk egy kis „történeti mákonyt”, mint ahogy azt a nagy...

– Flaubert mondta – egészítette ki mondatát Arzén.

– Igen, Flaubert – és hirtelen elfordulva Arzéntól a kisebb olajfestményeket és vázlatokat kezdte nézegetni. – Lássá, ez már más; ezeket látta, érezte; ez megragad engem is... Nézze, Ernő, milyen gyönyörű ez a fehér fal, hogy megvilágítja itt a napsugár, s ez az eleven zöld szín a sötétben... Hogy lüktet e vázlatban az élet!... Nem érzi, Ernő, hogy mit gondolok?

– Ónagysága is azt mondja, amit én már olyan gyakran emlegettem, hogy csak magát a szemeid előtt levő képet tedd vászonra... a tüneményt, ahogy láttad s megérezted.

Paula, mintha megsértették volna, ingerülten lépett félre.

– Ez a kalászos búzaföld – folytatta, nem ügyelve Giládyra – százszor többet ér, mint Dáriusa – az én felfogásom szerint.

Arzén nem szólt semmit. A műterem egyik ablakához ment, s közönyös arccal nézte, hogyan labdáznak kint a gyermekek.

– És ez a táj, milyen gyönyörű! Lássá, barátom, ezt érezte, ezt látta. Ez a zöldes és mályvaszínű átlátszó ég, ez a széles napsugár, amely behint mindent, ezek a feketés zöld fák, amint megtépik sziluettjeikkel az erős nyári napsugártól megsárgult, elszáradt gyepet... mindez igazán gyönyörű.

– A jó Isten tudja, de Dáriust olyan kedvvel, egész lelkemből festettem! Minden ecsetvonás megkönnyebbitett; az ilyen tájkép pedig olyan csendes, nyugodt munka!

– Igen, mert nem „voulu” – és Paula Arzénra nézett, ki azon törte fejét az ablaknál, hogy tulajdonképpen mit akar ez a leány! Bosszantani akarja Ernőt? Kacérkodni akar vele? Vagy pedig őszintén, önkéntelenül mondja azt, ami a szívét nyomja, minden utógondolat nélkül?! Hanem azt bizonyosra vette, hogy e leány eszes, s tudna vele lépést tartani a nagy élet-úton. Utóbb aztán ki akarta verni a fejéből ezt a gondolatot. Hisz ez lehetetlen! De hát akkor

hogy viselje magát vele szemben? Eh, egészen közömbösen, ez az egyetlen mód arra... hogy... hogy... minden a régiben maradjon.

– Igen, Paula kisasszonynak igaza van – szólt Ernőhöz. – Hányszor mondtam én mindezeket!

– Most már ketten egy ellen?!... Ej, ej, be rosszul jártam, és még hozzá legjobb barátom – s hirtelen Paulára tekintve – legjobb barátaim – javította ki magát.

Ezalatt Elza Teréz kisasszonnyal beszélgetett, ki a tizenöt éves leánykák gyermekségével mesélt a német katonákról.

– De menjünk ebédelni, hívnak – fordult Elza Paulához. És a társaság nem valami vígan, de vígságot erőltetve, lement a földszinti ebédlőbe.

X.

Amint lementek a lépcsőn, Arzén azt forgatta a fejében, hogy legjobb lesz Paulával szemben hidegen, nyugodtan, egykedvűen viselkednie.

Az asztalfőt Paula foglalta el, jobbján Arzén ült, balján Ernő, lent pedig Elza és Rézi kisasszony egymás mellett.

– Milyen csinos kis szoba! – törte meg a csendet Paula. – Nagyon jó tónusa van. Egészen modern.

Arzénhoz fordult, ki a divatos nemzetközi és múzeumszagú műízlésről kezdett beszélni.

Paula egy ideig hallgatta, aztán mintha megunt volna a tárgyat, szavába vágott, és Ernő felé fordulva, lágy, hízog hangerűen, müncheni élményeiről kezdett beszélni; majd pár pillanatnyi hallgatás után szemöldökeit kissé összehúzta, s úgyszólván végigsimítva szemével Ernőt, folytatta:

– Emlékszik, Kálmán, első sétánkra az angol kertben?... Arra a hirtelen permetegre?... Még alig volt levél a fákon. Maga ibolyát talált közel ahhoz a csúnya görög emlékhöz... Emlékszik? – És szeme felvillant; mereven szemébe nézett Ernőnek, ki szenvedélyesen, mély hangon így kiáltott fel:

– Hogy emlékszem-e?! – Pedig Paula most már azt a nagy, ónémet szekrényt nézegette, mely Arzén háta mögött állott.

– Milyen szép ez is! – szólt túlságosan dicsérve a kissé nehézkes alkotmányt, s közbe-közbe fél szemmel Arzénra tekintve, ki látszólag egykedvűen hajtott fel egy pohár veresbort.

Elza alig vegyült a társalgásba; figyelt. Paula viselete egy cseppet sem tetszett neki, csak az vigasztalta, hogy Arzén nemigen ügyel a kacérkodó leányra.

XI.

Vajon szereti-e Ernőt ez a leány? – kérdezte Arzén önmagától, midőn hazafelé indult. – **Miért foglalkozott annyit vele, ha szereti? Hisz majdnem tüntetett.** Különb, ha igazán őszinte, egyenes jellemű leány, akkor ez nem oly meglepő. Úgy tesz, mint ahogy érez. Meglehet az is, hogy mai viselete tudatos volt. De ha mindaz, amit ma mívelt, nem volt önkéntelen, akkor *velem* kellett volna foglalkoznia, velem, az idegennel, nem pedig *jövendőbeli* vőlegényével. Így hozta volna magával az illem, a szemérem – márpedig ez még az ilyen modern leánynál is szükséges tulajdonság! – Így kívánta volna a jó ízlés... minden. De hátha azért viselkedett oly feltűnően, mert Ernőt nem szereti?... Akkor engem szeret. De hát ha így van, miért közeledik Ernőhöz? Mit akar vele? Vagy pedig mégis Ernőt szereti, és én csak úgy érdeklém, mint bárki más, aki vele rokontermészetű? **Oh, a nőt igazán csak a szívéen keresztül érdekli a férfi, megismerni csak a szerelemben akar. Így tehát mégis közel van ahhoz, hogy szeressen, mert különben nem akarná érdekessé tenni magát előttem. Egész viselkedésével, megzavaró ötleteivel csak engem akart vonzani.** Mert másként nem feszegette volna a modernizmust oly állhatatosan. De hát miért kacérkodott Ernővel? Előttünk mondani el az első ibolya történetét!

S Arzén hitte, hogy nemcsak a maga, hanem Elza és Rézi kisasszony nevében is tiltakozik e bizalmaskodás ellen.

– Vagy tán ezzel a jelenettel is – tépelődött tovább – engem akart ingerelni?

Eszébe jutott, hogyan nézett a leány a nagy szekrényre, mely mögötte állott.

– Igen, igen... az én vonásaimat vizsgálta akkor is. De hát mi lesz velünk, ha ez így van?

Úgy érezte, mintha hideg verejték ütött volna ki homlokán. Rémitő önvád fogta el.

Hanem azért önkéntelenül a Vadászskürt felé ballagott. Paula itt lakott, ebben a fogadóban. Megkérdezte a kapust, hazajött-e már a lány? Lent vacsorált Teréz kisasszonnyal, annál az asztalnál, mely a cigányokhoz legközelebb esett. Miért nem hívta Ernőt, hogy kísérje el? Vajon egyedül akart maradni?

Odamenjen-e hozzá?... Ah, nem; nem szabad, nem lehet. – Majd holnap meglátogatom a kisasszonyt – szolt a kapusnak és kiment az utcára... Onnan a Dunapartra csapott ki, s a korzón, a libegő gázlángok alatt barangolt, sokáig, sokáig.

XII.

Másnap elment hozzá. A lépcsőn még habozott, felmenjen-e vagy nem.

– Ah, mindegy, végre is nem lehet másképp, hiszen már az illendőség is így kívánja – gondolta és kopogtatott.

– Kérem – hallatszott Paula hangja.

– Tiszteletemet akartam...

– Hagyjuk a formákat, édes Gilády. Örülök, hogy eljött. Üljön le. Ide. Úgy, közelebb, úgy, mint akármelyik barátjánál. Hisz maga egy jó barátom barátja! Nos, mit csinált azóta?

– Hiszen csak tegnap voltunk együtt *utoljára!*...

– Tudom, én is tudom, hogy tegnap... Azóta azonban sokat lehetett volna tennünk. Még... belé is bolondulhattunk volna valakibe...

– Az ám, még meg is halhattam volna azóta...

– Pfuj! Ki beszél a halálról? Szerelemről beszéltem – s felkacagott.

Fehér marabutoll legyezőjével végigsimította halványlila színű reggeli ruháját, s hosszan nézve Arzénra, így szolt:

– Igaz, erről sem lett volna szabad magával beszélnem, hiszen egyedül vagyunk, garde de dame nélkül, s újra felkacagott. – Ugye nevetséges, hogy engem Rézi kisasszony oltalmaz, *engem!* – tette hozzá kimagasodva, s fejét oly büszkén emelve fel, mint ahogy a diadalmas Cleopatra egyenesedhetett föl, mikor Antoniust megörjítette. Mintha egész alakja az *engem* szó értelmét fejezte volna ki.

Elhallgattak. Arzén az asztalon fekvő nagy vázlatkönyvet kezdte forgatni. De alig fordított néhány lapot, Paula idegesen kikapta az albumot kezéből:

– Még csak az kellene! Ki engedte meg magának, hogy e könyvbé nézzem? Majd mutatok néhány vázlatot, de nem ma. *A java még be van csomagolva...* Ha érdemet szerez rá, magának is festek valamit, valami igen szépet, kolléga uram.

Arzén meghajlott, s nem szolt semmit. Paula szórakozottan lapozgatott a könyvben.

– Milyen furcsa egy ilyen album! Minden kép egy-egy emlék. Ezt ekkor, ezt akkor rajzoltam. Mikor e füzetet vázoltam, ábrándos hangulatban voltam, mikor meg ezt a virágbokrévét, derült... elégedett. Lám, még ez a rajz is itt van?... Ejnye, ezt mégis megmutatom magának. Ismeri e képet?

Arzén belenézett az albumba, s hidegen így szólt:

– Az angol kert görög pavilonja Münchenben.

– Az!... Jó emlékezőtehetsége van.

– Elég jó. Aztán meg Münchenben hosszabb ideig voltam. Ez a rajz igen finom, könnyű kézre mutat, fogadja bókomat.

– Elront, édesem, elront! Nincs ebben a rajzban semmi... Különben, csak emlékezetből készült – s marabutoll legyezőjét végighúzta szemein. Az egész szobát akáccillat árasztotta el.

– De – így szólt – elbocsájtom, öltöznöm kell, pár látogatást teszek, még ma. Találkozunk délután Ernőnél?

– Nehezen. Dolgom van. Azt hiszem, nem jöhetek ki.

– Kár. Sajnálom. De nemsokára látjuk egymást, ugye? – És kezét nyújtott Arzénnek, ki némán meghajlott, és kiment a szobából.

XIII.

De hát mit akar ez a leány? – tűnődött Arzén. – Miért emlegette a szerelmet, azt, hogy egyedül van?... Tán csak nem...? Ah, pfuj! Hiszen azután oly szűzies tekintettel nézett reám.

Arzén úgy érezte, mintha még most is e tekintet hatása alatt lenne. Kéjes, de amellet idegtompító érzés vett erőt egész testén...

Mikor megmutatta azt a helyet, hol talán Ernő ajkai először érintették homlokát...

A hideg végigfutott hátán; undort érzett.

Ernő ajkai az ő homlokát!...

– Furcsa, hiszen Ernőt is szeretem, s mégis... undor fog el, ha erre gondolok. Ernőt is szeretem? Azaz jobban mondva csakis őt, hiszen Paulát sokkal rövidebb ideje ismerem, semhogy barátilag megszerethettem volna. Barátilag... Ah! Miért is ámtánám magamat tovább? Szeretem, ez bizonyos – megváltozhatatlan.

És a fehér akác kábító illata, csakúgy mint akkor, átjárta egész testét.

– Szeretem! Szeretem! – s mintha az egész természet susogta volna vele ezt a szót... Mintha csak annak tudatára ébredt volna, hogy úgy szereti, mint eddig senkit. Úgy érezte, hogy megtalálta azt az elálmodott leányt, kiben megvan mindaz, amit eszményében keresett. Úgy érezte, hogy ez a szerelme több mint az előbbieket voltak, mert nemcsak érzékeivel, szívével – de eszével, szellemével is szereti Paulát.

A kivételes férfi szerelme a kivételes nő iránt! Fenn, fenn, a felhők felett, mint két szabad szemmel láthatatlan égitest, melyek keresik, vonzzák egymást, mert egy anyagból valók. És a Paula lelki szövete hasonló az övéhez: finom, áttetsző, mégis sejtelmes, mély örvényekre borult, csakúgy, mint az övé. Ha vele egyesül, övé a földi boldogság s érdemes lesz nemcsak élni, hanem alkotni, küzdeni, e mintanőnek oldalán. Lábat vet a paradicsomban és előre néz, előre: a jövőbe...

De hátha Paula nem szereti? Ez a bökkenő. Pedig meglehet, hogy nem is törődik vele. Ha vonzódnék hozzá, nem beszélne előtte olyan nyugalommal, olyan ártatlanul a szerelemről. Nem mutatná meg *neki* azt a helyet, hol legelőször találkoztak Ernővel. Ismét látni vélte, amint a leány Ernő homlokát (vagy tán nem is homlokát) érinti ajkaival.

– Ha Ernőt szereti, akkor vége minden reménynek, ha engem szeret... akkor is csak vége... csak egy út áll előttem: a kötelesség útja.

Föltette magában, hogy ebben fog maradni, hanem azért másnap megint Ernőnél volt, hol azonban Paulát nem találta, mert a leány pár napra falura ment, egy rokonát látogatni. Arzén alig beszélt. Fáradtan rosszkedvűen ment haza: bár még csak esti hét óra volt, tüstént lefeküdt. Pár perc múlva tompa, mély álomba merült.

XIV.

Napokig nem ment Ernő műtermébe. Dolgozott, írt; egyik szerkesztőségből a másikba ment; érdeklődni akart az irodalom apróságai iránt.

Felkereste az egyes irodalmi körök kávéházait, segített szétmarcangolni az egyik hangyabolyban a másik hangyaboly távollevő tagjait. Sokszor reggeli négykor vetődött haza, de az álom kerülte. Nappal ébren álmodott, s tán emiatt álmatlanná vált az éjjele. Hogy leküzdje ébredő szerelmét, terhes, fá-

rasztó munkába fogott; egy hosszabb angol tanulmányt fordított le. A szavak jóformán maguktól fordultak át magyarra, s emellett a gépiessé vált munka mellett sem tudott szabadulni Paula képétől. A modern Beatrice árnya elsuhant asztala felett: szinte áttetszőn, hidegen, gúnyosan mosolyogva, éles akácvirág-illatot árasztva. Elcsalta a gondolatokat agyából, megsemmisítette akaratát, s a boldogtalant, ki bűvös körébe került, ragadta magával arrafelé, amerre csak ő ismerte, tudta az utat.

XV.

Tán egy heti lelki küzdelem után, a szenvedély győzött. Valamelyik délután kiment Ernőhöz.

– Hát veled mi történt? Meghaltál? Illik hanyagolni minket? Már ki akartalak doboltatni – s jóízűen nevetett.

Ez a vidámság durvának tűnt fel Arzén előtt. Kinevetni őt azért... azért... de hiszen Ernő nem tudhat semmit. Egyrészt menteni akarta, de másrészt kiállhatatlannak találta túlságosan derült, szinte ragyogó arckifejezését, rózsás kedvét, szóval mindazt, amit *azelőtt* annyira szeretett benne.

– Pedig sokat veszítettél, hogy nem jöttél el... Nézd csak, hogy tetszik, mondd!...

Félig kész arckép elé vezette, mely őt magát ábrázolta.

E kép nem volt nagyon találó. A szemek és a száj kifejezésében valami idegenszerűt lehetett észrevenni. Az arc vonalai Ernőt mutatták, de az egész kép mégsem volt a derült, lelki egyensúlyát mindig megtartó Ernő. Az arc kifejezése keserű és igen mély volt.

– Ezt a képet Walter Paula festette – szóló önkéntelenül Arzén.

E percben Elza lépett az atelier-be.

– Honnan tudod?... Ki mondta?...

– Így csakis Paula láthat téged – felelte, s közben azt gondolta, hogy Paula valószínűleg szeretné, ha lelkileg jobban hasonlítana hozzá. S most Arzén, kit az első pillanatban bosszantott a kép, édes megnyugvást érzett: úgy érezte, hogy a leány akarata ellenére is őt szereti. De arckifejezését csak Elza látta s olvasta ki vonásaiból.

– Mi ez?... Ki engedte meg?... Nem megmondtam, hogy nem szabad megmutatnia?... – kiáltott Paula a lépcsőházra nyíló üvegajtó mögött, aztán gyorsan

san belépett, odasietett a képhez, s tán összetépi, ha Arzén a kép elé nem áll és nyugodtan a szemébe nézve, így nem szól:

– Miért?... Hiszen a kép sikerült. Én azt hiszem, szintén megértettem gondolatát.

– Nem értett meg. Én magam sem értem, mit akartam. A kép csak hasonlít Ernőhöz, s ez nem elég. Újrafestem... De minek is mutatja mindenkinek, Ernő? Nem megmondtam, hogy senkinek se mutassa meg?!

Ernő csak nevetett.

– Hiszen Arzén végre is nem mindenki!

– Neked nem – szólalt meg Arzén –, de önagyságának!

– Úgy... úgy... bókot akar? Jól van tehát, költő uram, tudja meg, hogy ön több nekem, mint akárki... s éppen ezért nem engedtem meg Ernőnek...

– Megkaptad Arzén – nevetett Ernő.

– Igen, megkaptam – szólt halkán Arzén.

– De mennem kell; holnapra mi a terv? – kérdezte.

Mióta Paula megjött, most szólalt meg először határozott hangon.

– Holnapra semmi tervünk. Hanem holnapután Rákospalotára megyünk – felelt Paula, s valami francia dalt kezdett dúdolni.

– Ha megengedi, én is önökkel tartok.

– Forduljon a garde dedame-omhoz. Rézi!... Rézi, megengedi-e – kérdezte a szomszéd szobából belépő vén leányt –, hogy Gilády úr is elkísérjen holnapután?

Teréz kisasszony bámulva nézett reá. Végre megértette, hogy Paula tréfál, s igenlőleg bólintott.

– És hol találkozunk?

– Nálam, a Vadászkürtben. Így tán maguknak is kényelmesebb.

S aztán félhangon tovább dúdolt.

Elza szorongó szívvel nézte őket, s hallgatott. Arzén még pár percig maradt, aztán gyors léptekkel távozott.

XVI.

A villából kiérve, átengedte magát annak a megnyugtató, boldogító érzésnek, amely az előtt az arckép előtt egész valóját eltöltötte. Érezte, hogy Paula vi-

szontszereti, hogy az a gyönyörű, zseniális leány reá gondolt még akkor is, midőn Ernőt festette. S így hát akkor, midőn a lány úgy megzavarodott, látva, hogy Ernő megmutatta a képet neki, szemérem s nem a művészi hiúság szólalt meg Paulában. Arzén úgy érezte, hogy az egész tavasz csak őt akarja boldogítani, hogy minden virág csak érte virul, hogy közel, igen közel van a tökéletes boldogsághoz. Valami a lelke mélyén azt súgta neki, hogy a természet törvénye hozta őket össze, s így ezen nem változtathat semmi és senki a világon. Még Ernőnek sincs joga útjukba állani, s annyira erőt vett rajta a szerelem, annyira betöltötte egész lelkét, kiszorítva onnan minden más érzést és gondolatot, hogy még önvádat sem érzett azért, hogy így gondolkodik.

Olyan pillanatot élt át, amelyekben a szerelem bebizonyítja, hogy ő a világot fenntartó törvény, és így mindenható és örök.

XVII.

Alig várta már a kirándulás napját. Az órák, sőt még a percek is nagyon lassan múltak. Hogy eltölthesse az időt, írni akart, de nem ment sehogy sem. Mert csakis egy dolog érdekelte a világon: a szerelem, s egy leány: Paula. Tízszer is leült asztalához, de hiába, oly nyugodt és boldog volt, hogy nem tudott írni.

Bárhol volt, bármit tett, mindig Paulára gondolt, ki mindenütt hiányzott neki. A kirándulás előtti napon nem tudta megállni, hogy fel ne keresse.

Egy idősebb urat, meg Ernőt találta nála.

– Bátyám, Káldor főmérnök – Gilády Arzén – mutatta be őket Paula egy másnak, kevés gondot fordítva Arzénre és Ernőre. A főmérnök némán, kissé mosolyogva állott mellette.

Magas, igen nyúlánk, majdnem egészen kopasz ember volt. Folyton Paulát nézte, és alig beszélt. Azonban naiv, tiszta kifejezésű szemei annál többet mondtak el, majd agyonbeszélve Paulát szerelméről. Paula pedig még ezekben a szemekben is tudott olvasni... s csak beszélt, nevetett, elragadó volt, s a többiek hallgatását csakis ő egyensúlyozta.

Arzén is hallgatott, de szemmel figyelte őket, s egyszerre csak Ernőhöz fordulva, halkán, ingerült hangon így szólalt meg:

– Te Ernő, ez a mérnök szerelmes Paulába!...



– Ám teljék kedve a szegény öregnek – felelt Ernő nyugodtan, minden izgatottság nélkül. Arzén ránézett, aztán megvetően elfordult tőle, s nemsokára kalapját véve elment.

XVIII.

A kirándulásra négyen mentek: Elza, Paula, Ernő és Arzén. Rézi kisasszonynak csúzos fájdalmai lévén, otthon maradt, Káldor pedig, ki csak pár napra jött Budapestre, állomáshelyére utazott.

Paulának az a szeszélye támadt, hogy az újpesti tramway tetején akart kimenni Rákospalotára. Mit volt mit tenni, a többiek is felszálltak a nem éppen kényelmes kocsiba, hol Paula majdnem minden pillanatban felugrott ülőhelyéről, nézve jobbra-balra s mutogatva az utca festői részleteit útitársainak. A tramway csilingelve ment végig a váci körúton. A délutáni napsugár befutotta a poros, csak itt-ott öntözött boulevard-t, amelyet tolongó, sürgő-forgó, többnyire üzletemberekből álló tömeg lepett el. A halványzöld levelű fák satnya, vékony ágacskái majdnem a tramway tetejéig nyúltak; Paula néha odakapott egy gallyhoz, le akarva tépni egy-egy levelet... hogy aztán megint elhajítsa – hogy sohase is tudjon róla... Arzén és Ernő közé ült.

– Milyen mulatságos lesz, gyerekek! Milyen sokat fogunk nevetni! Eszünk szalámit, meg retket vajjal. Jó lesz?

– Hogyne, aztán hintázunk, ha van hinta odakünn – és Ernő megtörölte egyik hüvelykujjával hosszú bajuszát.

Arzén hallgatott, de – nem egyedül. Elza ma még kényelmetlenebbül érezte magát, mint máskor, mikor ilyen kirándulást kellett tennie. Most nemcsak az bántotta, hogy Arzén nem szereti, hanem valami más is, amit még magának sem mert bevallani...

– Ah, most vagyok csak igazán elememben – sóhajtott megkönnyebbülve Paula. – A modern tájkép kezdődik. Ezt, ezt érzem!... – felállt, s a tramway oldalán körülfutó vékony drótkerítéshez támaszkodva, az újpesti vámon túl fekvő tájképet nézegette.

– Ez, ez modern! Ezek a gyárkémények, amint megvonalozzák a szürkés-kék, füsttől és párából mocskos eget, a külvárosok nedves, gőzös levegője, mely meglágyítja és sejtelmessé, lággyá teszi a képet, azok a hamvas, áttetsző szí-

nek... itt-ott egy vonal elevenzöld, kitűnő folt! Aztán azok a nagy, kiáltó téglaveres hirdetések amott a sarkon... meg a nép, ezek a munkásemberek szürke és kék zubbonyaikban... Mindez a hollandi mesterekre, az én kedvenc festőimre emlékeztet... Ezt, ezt kell megfestenünk, ennek sokkal több karaktere van, mint holmi kis vízeséskéknek, malmocskáknak, és erdei lovagváraknak... Az ilyen holdvilágos, romantikus tájképecskék csak arra való, hogy olajnyomatok formájában népszerűsítsék a művészetet a nyárspolgárok között!

A leány hadarva, idegesen beszélt; túlozva azt, amiért lelkesült, mint az asszony rendesen, ha kizökken kerékvágásából, ha elhagyja rendes körét; ilyenkor a nő mindig túlmegy a kellő határon, mert tapintata többnyire csak a női hivatásokra terjed.

De azért Arzént vitte magával. A költő elragadtatva szívta be Paula ruhájának illatát, s elragadtatva hallgatta, amit a lány beszélt. Szerette testét, lelkét.

Megfeledkezve mindenről, hosszan, mélyen nézett Paula szemeibe. Ebben a tekintetben minden bennfoglaltatott, még az is, mi még csak félig öntudatlanul élt a lelke mélyén. És Paula viszonzta e tekintetet. Mind a ketten elhallgattak. Csak a gyárnegyed ideges moraja s a haladó tramway csilingelése hallatszott.

Arzén törte meg a csendet, talán azért, hogy amazok (Elza és Ernő) valahogy meg ne sejsék azt, amit e percben érzett. Lázasan, gyorsan beszélt, inkább csak azért, hogy a hangját hallják, semhogy valamit mondjon.

– Ejnye, be gyorsan jár a szád! – kiáltott fel Ernő. – Egyik müncheni professzoromra emlékeztetsz, aki iszonyatos fecsegő volt.

S adomázni kezdett hajdani mesteréről. Arzén és Paula megint összenéztek, nem is figyelve Elzára, ki pedig nagy szívével megérzett mindent, s ki sápadtan, alig eszmélve ült helyén.

Félt gondolatba foglalni, amit érzett. És nem a féltékenység gyötörte, hiszen erről már rég leszokhatott... egészen másra gondolt. Mi lesz akkor Ernőből, ha ezek valóban szeretik egymást?! Az ő gyermekszívű, tiszta, egyenes Ernőjéből, kinek ez a leány tán első igaz szerelme?! Hogy fog ezentúl dolgozni, hogy fog élni, ha megcsalódik benne?!

Ismét rájuk nézett.

Most már mintha kerülték volna egymás tekintetét. Paula úgy feszítette ki napernyőjét, hogy Arzén nem láthatta, ez pedig lázas arccal, fényes szemmel, izgatottan ült helyén.

Mi lesz így vele? Mi velők? – gondolta Elza szorongó szívvel.

Paula bevonta napernyőjét, aztán hátradőlve, félig a korlátra támaszkodva, remegő orrcimpákkal szívta be az első akácvirágnak illatát... Egyszerre csak odafordulva a két férfihez, így szólt:

– Eszembe jut, hogy egyszer egy ilyen tavaszi napon Párisból Meudonba mentem egy kis hajón. A Louvre-ban dolgoztam tizenegyig, onnan, úgy ahogy voltam, alig törölve le a festéket az ujjaimról, ki... kivágytam a szabadba!... gyönyörű színek!... Halványzöld ég, almapiros felhőkkel, itt-ott meg egy ólomfehér árnyalatú bárányszerű... a habokat locsogva verte vissza a Szajna partja, s a kis jármű ide-oda rengett az apró, tovairamló hullámok tetején.

Velem szemben egy szerelmespár ült. Azokat néztem mindaddig, míg Meudonba értünk. Az ilyen tavaszi tájba úgy beleillik a szerelem! A tavasz, meg a lány szerelme, hasonlítanak egymáshoz. Legalább úgy hiszem. A leány szerelmében a szende, szemérmes, halovány érzések megfelelnek a tavasz félszíneinek, lágy árnyalatainak... Ugyan Ernő, fessen nekem egy tavaszi tájképet... de, hallja, bitume nélkül!...

Elza és Arzén megértették, amit Paula mondott, Ernő azonban csak a szavakat fogta fel, s csak ezekre válaszolhatott.

– Igen... de aztán egy nyári tájképet is festek hozzá pendant-nak... Narancssárga, lángveres, zöldessárga színek. Aranyos kalászhok... arany aranyon. Gyümölcsös fák... forró levegő, mely mámorossá tesz, tarka virágok a sötétsárga, érett gabonakalászhok alján... csupa meleg szín, kicsapongás színeiben; gyümölcsöző melegség... férfi szerelme: az enyém!

Hangja ércesen csengett, mintha csak a lelke legmélyéből szedte volna elő, amit mondott... Paula azonban nem akarta elérteni s felkacagott:

– Mennyi lármás szín! Tán sok is lesz a jóból! Bitume-öt belé édesem, bitume-öt!... mert különben megvakulunk...

Arzén mosolyogni akart, de mosolya eltorzult. És ezt Elza mind látta, nem kerülte el figyelmét semmi... de semmi!

XIX.

Megérkeztek Rákospalotára. Paula és Ernő gyorsan előre mentek. Elza Arzénal hátramaradt. Pár percig szótlanul ballagtak egymás mellett. Végre Elza törte meg a csendet hosszabb lelki tusa után.

– Milyen szerencsétlenség is volna, ha Ernő szerelmében megcsalódnék!...
Arzén felriadt merengéséből. Mélyen elpirulva nézett Elzára, ki nyíltan tekintett reá, csakúgy, mint rendesen.

Arzén azt hitte, hogy Elza csak Paulában kételkedik.

– Megcsalódnék!... hogy is gondolhatja! Ilyen nő oldalán, mint Paula!...
Hiszen ez a leány szép, eszes, mindenhez hozzászólhat anélkül, hogy...
(anélkül, hogy, mint más nők, eszünkbe juttassa azt, hogy csak szerelemre született – akarta mondani Arzén, de idejekorán észrevette, hogy kivel beszél)... anélkül, hogy elmaradna akármelyiküinktől. Eszes – mondom, s
amellett érző, mély... Sokat tud... Mi kell több ennél? Ernő boldog, nagyon
boldog lehet, magáénak mondhatja – folytatta mindig lelkesültebb hangon,
lázasan magasztalva Paulát, most már inkább önmagának, mint Elzának
beszélve.

– És mind e fényes tulajdonai mellett is boldogtalanná teheti Ernőt.

– Ernőt? – ismételte az utoljára hallott szót Arzén, felriadva magánbeszédéből. Majdnem azt kérdezte, hogy ki beszél itt Ernőről? De idejekorán észrevette magát, és hallgatott tovább, nem tudva, mit szóljon.

– Mondja Arzén, hiszi-e, hogy Paula szereti Ernőt? – kérdezte Elza, és mélyen elpirult. Valóban nagy önfeláldozás kellett hozzá, hogy azt ő kérdje Arzéntől. De hát Ernő érdekében micsoda áldozattól riadt volna vissza?

– Ezt már nem tudnám megmondani – felelt rá Arzén hirtelen, hogy zavarát elpalástolja.

– Lásza, én sem. S ez a bökkenő. Eddig még semmi jelből sem vettem észre, hogy szerelemmel szeretné. Igen, szereti, talán mint pajtást, művészt, mint társat, de nem mint jövődöbeli férjét... és Ernőnek a szerencsétlenségére, olyan elbájoló amellet, hogy egy mosolyával még azok fejét is el tudja forgatni, kikre nem is gondol... hát még Ernőt, kit valószínűleg barátjaként szeret...

Csak barátjaként szereti – ujjongott Arzén. Tehát így szabad, szabad! Még én is szeretethetem!

– És mire vezet majd ez – folytatta Elza. – Paula talán most még komolyan boldogítani akarja Ernőt. De hogyan fog majd az első félreértések után gondolkozni, tenni? Mi lesz akkor? És ön, Arzén, ki ismeri, ki szereti Ernőt, tudhatja jól, hogy neki nem szabad boldogtalannak lennie, mert akkor vége van művészetének, s művészetével...

– Az élethez való akaratának is – végezte be Arzén, önkéntelenül tudákos formába öntve Elza gondolatát. Igen, igen, ennek a szegény jó leánynak

igaza van. Ez lesz ennek a szomorú kalandnak a vége. Mert ők szeretik egymást. Ezt kiolvasta a hangjából.

Szeret, szeret!

Elza azonban feltette magában, hogy kiissza utolsó cseppig az örömmel telt poharat; jóllehet szeméremérzete, szerelme és minden, de minden ellenében volt azzal, amit mondani akart, így szólt alig hallhatóan, remegve:

– Maga jó barátja Ernőnek, akadályozza meg, hogy odáig jusson a dolog...

– Én?... De hogyan?

És a leány még tovább ment.

Meg kell történnie, mert másképp nem lehet – szólt magában, és önmagára még most sem gondolt.

– Távozzék egy időre...

– Én? De ugyan miért? – kérdezte Arzén, el akarva rejteni azt, hogy elérte Elza titkos gondolatát.

– Mert Paula szeretni fogja önt, és ön Ernőnek *legjobb*, egyetlen barátja.

Elza lángveresen, egész testében reszketve állt meg egy poros akácfa mellett, megfogva vékony törzsökét egyik kezével, hogy el ne szédüljön. Arzén megszegyenülve állt előtte. Ennek, ennek az egyszerű leánynak kellett megmutatnia az utat, melyet követnie kell! A regényíró, kinek mesterségéhez hozzátartoznék az emberismeret, gyermeknek érezte magát a leány mellett.

Hosszan hallgattak. Végre Arzén szólalt meg először:

– Ígérem, hogy elmegyek. Nem látnak jó ideig. Aztán, majd egyszer visszatérek... s jó barátok leszünk megint mindnyájan.

– Köszönöm. Ezt vártam öntől – és Elza hálásan, bár szívszakadva köszönte meg Arzénnek, hogy megértette, mit akar.

Aztán lassan, némán mentek egymás mellett, míg egy tisztáson ráakadtak Paulára és Ernőre, kik heves művészeti vitába voltak merülve.

– Úgy, Ernő, remélem, meggyőztem. Maga is be fogja ismerni, hogy gondolatnak nem kell lenni a festményben, amely végre is nem vezércikk. Nem szabad a műfajokat összekeverni, amit a kedves David kezdett, s gondolom Kaulbach a németeknél. Ezeknek az uraknak a képei olyan érdektelenek, mint a filozófiai kézikönyvek. A genre, melyet fölfedeztek, csak olyanoknak jó, akiknek sem színérzéke, sem érző szíve nincs, és így mások gondolatait mázolhatják a vászonra. Nevetséges!

Ernő kezét csókolt neki.

– Magának *mindig* igaza van. A dolog csakugyan nevetséges...

– Most meg rám hagyja! Egyszerűen rám hagyja! Lássa be, hogy igazam van. Eh, maga kiállhatatlan ember. Most meg nevet!

– De hisz a lehető legkomolyabb vagyok! Olyan, mint Arzén és Elza. Hát belétek mi ütött? – szól az érkezőkhöz fordulva. – Olyanok vagytok, mintha leforráztak volna!

– Semmi, éppen semmi – válaszolt Arzén. – Elzának utamról beszéltem. Paula hirtelen ránézett.

– Útjáról... amelyet a múlt nyáron tett?

– Nem. Amelyre holnap indulok. Oh, nem messze, csak Félegyházára egy öreg nénémhez. Ott töltök pár hetet. Írni megyek. Itt nem tudok.

– Értem, ha nem tud, mert mi zavarjuk, ugye? Hallja, Ernő? Nem is tudtuk, hogy elmegy. Aztán sokat írjon... Addig ne is halljunk magáról, míg valami kész művel nem áll elő.

– Kérem, Paula, ne bosszantsa már szegényt – szólalt meg Ernő. – Azt hiszem, más viszi Félegyházára. Tán feledni akar – súgta Paula fülébe, úgy hogy a lány mélyen elpirult. Hanem a pír egy pillanat alatt eltűnt homlokáról. Úgy tett, mintha nem értette volna, amit Ernő mondott.

– Énekeljünk – kiáltott fel aztán. Tudok nápolyi dalokat. Ismerik ezt? Münchenben minden atelier-ben dalolják:

Tarantella si é cantata,
Due carlini si é pagata:
Sono allegro, o compagnoni,
Ne conneremo de' maccharoni.

Nagyon gyorsan indult, s mikor a dal végére ért, nagyot nevetve felugrott helyéről. Hazafelé menet csakis ő beszélt, és legtöbbször Elzához, kit sokszor megölelt, kinek karjába fűzte karját, s kihez ez este testvéri szeretettel közeledett.

Midőn Arzéntől elbúcsúztak, hidegen kezét nyújtott neki, s így szólt:

– Szerencsés utat! Írjon megint valamit, s küldje meg nekem, ha újságba adja.

Elza szó nélkül kezét adott neki. Ernő melegen átölelte.

– Te, aztán írdál ám! – kiáltott utána.

Arzén egyedül maradt.

XX.

Másnap a reggeli vonattal Félegyházára ment. Meghúzva magát a coupé sarkában, alig eszmélt. Milyen furcsa történet! Hogy jut ki ebből? De hiszen már vége – biztatta magát.

Úgy végeztem velök, amint kellett. Igen, amint *kellett*. Elhagyom azt, elválok attól, kit a világon legjobban szeretek. Megtaláltam azt, akit oly sokáig kerestem, lelkem másik felét... hogy másnak engedjem át. De ha ez a legjobb barátom? Kell-e eddig mennie a barátságnak? Ki mondja meg? Otthagyni azt, kit szeretek, azért, mert a társadalmi megegyezés a barátság fogalmát glóriával vette körül! Eh!... homo homini lupus. Igen... *szerintem*. Pfuj!... Milyen elvek! Legyen ez *így a többiek szerint*. Én más elveket vallok, mert aki ítél, annak magasan kell a többiek felett állani. Pedig érzem, hogy ő volt az, kiben megtaláltam volna a paradicsomot... amelynek elvesztésére születünk... és születtem én is, mert hiszen Ádám fia vagyok. A megismerés növekedtével fogyott a bizonyosság. De most először hiszem, nem csalódtam. Ez hozzám való...

Lehunyta a szemét.

A vonat tompa dübörgése mintha csak azt súgta volna folyton: soha, soha, sohasem!

Másra akart gondolni. Kinézett az ablakon. Odakinn már a végtelen minden irányban. A pusztán repült végig a vonat.

– Vajon mindennel így van-e az ember? Csak egy bizonyos körig lát? Miért szeretni, ha szerelmünknek csak a pillanat fájdalma ad tápot, s a kéj előli? Miért vonz éppen ez, s nem amaz? Miért törekszünk a boldogságra, ha az elért célpont mögött bizonyos a lefelé vezető lejtő?!

Miért komédiázik velünk a természet? Hogy tovább tartson a *minden egy pillanatnál, délibábra szorul, s ez a délibáb a szerelem*.

És mégis! Ma úgy érzem, hogy Paula lelkében az enyém tükrözik vissza. Paula!...

Úgyan mit csinálhat most? Tán Ernőnél fest?

Bosszankodva igyekezett e képet elűzni lelki szemei elől, de nem sikerült. Szerencsére még Elza képe tolult melléjük. Aztán eszébe jutott az a tegnapi jelenet. Úgy érezte, hogy a vér ellepi arcát. Hogy megszegyenült tegnap! És egy benső szózat azt súgta neki, hogy Elzának igaza volt. De hiszen akkor így valóban örökre le kell mondania Pauláról! Kötelességérzete parancsolja, tehát

meg kell lenni. A tudat, hogy helyes útra tért, megvigasztalta s büszkeséggel töltötte el lelkét. Aztán meg dolgozni is fog...

XXI.

Az első napok lázas munkája után beállott a visszahatás; kimerült, nem bírt dolgozni többet.

Úgy érezte, hogy másik szerelme: Paula odaállott maga-maga és íróasztala közé, s megakadályozza a munkában. Mintha minden gondolatot kiszorított volna agyából, minden más érzést szívéből. Azt hitte, hogy ha majd kimegy a mezőre, a természet elfelejteti vele, hogy egyedül van. Bejárta gyalog Félegyháza egész határát, óraszámra elbarangolt a várost körülvevő homok-sivatagon. Elmerengett, amint a déli napsugár a fehér fővényt sárga fénnnyel hintette be. Egy-egy kútnál meg-megállt, s elnézte, amint a gulyás delelőre odahajtotta a gulyát. A természet színei, ezer hangja, amely keresztülzizegte a pusztá csendjét – álmódzóvá tette, s ilyenkor eszébe jutott, hogy milyen kedves volna mindezt megmutogatni valakinek, aki oldalán hallgatná a természet symphoniáját... s úgy érezte, hogy egyedül még hangulat sincs.

XXII.

Így töltött vagy három hetet. Napról-napra jobban érezte, hogy neki tűrhetetlen a magány. Mintha csak a szívét szorongatta volna valami. Zaj, lárma után vágyott. Azt hitte, hogy a csend elnyomja, tönkreteszi. Néha félt, mintha nagy csapás fenyegetné. Éjszaka minduntalan felriadt álmából; meggyújtotta a gyertyát, és szinte csodálkozva látta, hogy nincs nagy veszedelemben. Lázas, rossz álmai voltak. Egyszer azt álmodta, hogy Paula elégett; egész teste reszketett, mikor felriadt; világot gyújtott; s gyertyáját soká nem merte elol-tani. Félt álmaitól. S emellett lassan-lassan elhitette magával, hogy mindez onnan ered, mert itt csendesen, nyugodtan él, holott neki küzdenie kell létéért, mert különben összeesik, és eltiporják.

Hiszen Pesten is kikerülheti őket, ott kedve szerint élhet, még hamarabb is felejtí el Paulát. A kotteriák pletykái, az irodalmi, művészi és színházi újságok, a szellemi harc ellenlábasai, a folytonos zaj, a lázas élet meggyógyítaná, itt meg tönkremegy.

Olyan ideges embernek, amilyen ő, nem való a magány. S így lassan-lassan elhitette magával, hogy az emberek társasága után vágyakozik, s nem az után az egy után, kiről le akar mondani. Ez aztán megnyugtatta lelkiismeretét, és egy reggel, vagy háromheti távollét után, Budapestre érkezett.

XXIII.

Az első napokban került a Vadászkürt szállót. A legelhagyatottabb városrészekben barangolt, s a lázas fővárosi élet közepette remete módjára élt. Ez eleinte öntudatlanul nyilatkozott nála, később azonban tudatára ébredt.

Tehát itt van a létért való küzdelem színhelyén, s íme, gyáván elmene-kül, még látni sem akarva embert. Mi ez? Gyáva volna? Nem, soha sem volt. Sokkal inkább ismeri az embereket, semhogy félne tőlük. Csak az ismeret-len ellenség félelmes. De hát akkor miért keresi a magánosságot? Egy esti sétája alkalmával jutott eszébe e kérdés. A magyar államvasút indóházán túl, a városerdő mellett levő munkásházaknál volt. A szomszéd, az ismert Andrassy út lármája idehallatszott. A másik oldalon gőzgépek robogtak az ismeretlen felé. Előtte a liget fáí, a csend, a magány: a vigasztaló természet. Az ismert és ismeretlen. A külvilág undorral töltötte el lelkét. Önmagába szeretett volna mélyedni...

Lassan-lassan, álmodozva eljutott a városerdő szélére. Ott aztán végigte-rült az illatos gyepon, s felfelé nézve megbámulta a repülő, rózssásszélű bá-rányfelhőket.

Egyszerre megrázkódott... s tépelődéseire megkapta a feleletet. Megkín-zott lelke mélyéből ismét kitört a szerelem szava, kiszorítva onnan mindent, megrezegtetve fájó lelkének minden parányát.

Mit ér szerelem nélkül az élet!

Végre is ez a végcélunk. Csak ezért dobott minket a természet vak ereje az élet örvényébe.

Szeretnünk *kell*, hogy élet legyen a földön: így szól az örök törvény. Aki e szent szót nem hallgatja meg, aki eljátssza legdrágább kincsét, az az ember bűnös.

Arzén hirtelen felugrott ülőhelyéről, úgy érezte, hogy az élet és tetterő tér vissza lelkébe. Övé minden! Hiszen szeret és viszonszeretik. Boldogságának nincs akadály. Nincs... nincs. Az úton kocsit vett észre. Intett a kocsisnak, aki hozzá hajtott.

– A Vadászkürt szállóba – szólt és beült.

A kocsi gyorsan robogott végig az Andrássy úton.

Amint az ablakon kitekintett, Ernő műtermének fedelét pillantotta meg.

– Ah, igaz, Ernő!...

De már nem érzett önvádat.

– Eh, mindenki magáért.

Ez is törvény – gondolta s el akarta felejteni, amit Elzának ígért.

A kocsi megállt a szálló előtt.

– Otthon van Walter Paula kisasszony? – kérdezte nyugtalanul, dobogó szívvel, mintha egész lelki üdvössége a felelettől függne.

– Nincs – felelte a portás. – Csak késő este jön haza. Mit jelentsek neki?

– Majd eljövök holnap magam – felelte Arzén nyugodtabban.

A sors másképp akarta, s így van jól. *Nem fog eljönni* holnap. Tisztességes ember nem tehet másképp!

XXIV.

Csakugyan nem látogatta meg Paulát, de naponta többször ment el ablaka előtt, reggel azt lesve: mikor nyílnak meg az ablaktáblák, este: mikor törik meg rajta az utolsó fénysugár. Ha e sétái alkalmával ismerőssel találkozott, olyan zavarba jött, mintha nagy bűnön kapták volna rajta.

Azokban az órákban, mikor Paula el szokta hagyni a vendéglőt, hazament, s nem mert kimozdulni a lakásából. Attól félt, hogy ha nem is a Kishíd utcában, de tán másutt találkozik vele. Egyszer azonban elhagyta lelki ereje. Reggel kilenckor ment a fogadó elé, és várt, pedig tudta, hogy Paula fél tízkor szokott elmenni hazulról... Végre is mindegy... Aztán meg azt senki sem veheti tőle rossz néven, hogy egyszer beszélt vele.

Vagy tízszer ment fel s alá a ház előtt, midőn a Mária Valéria utca sarkánál egyszerre észrevette, hogy Paula Teréz kisasszony társaságában kilépett a fogadó kapuján, s a Duna felé tartott. Bár az egész világ ködben úszott szemei előtt, nyugalmat erőltetett magára, s a leány felé közelgett. Paula le volt fátyolozva.

– Ah... Gilády!... Honnan?... Tehát mégiscsak feltámadott halottaiból?...

– Nem, hiszen még csak a Golgothát járom! – felelt Arzén, s megcsókolta Paula kezét.

– Ugyan?... Tán dolgozik, s nem megy a munka? Ezt az érzést én ismerem. Nem jön velünk... az újpesti sziget felé?... Odáig hajón... onnan ismét vissza... egy kis levegőt szívni? Magának is jót fog tenni... hiszen még alig szokhatta meg a városi levegőt... Tehát velünk tart?... Mikor jött vissza?

– Ma reggel...

– Ma reggel? Tudja édes Gilády, hogy minden reggel és minden este gondoltam magára?! Mikor kinéztem az ablakon, majdnem mindig eszembe jutott, nem látom-e a hűtlen barátot?!

Arzén nagy zavarba jött, s egy darabig nem szólott semmit. Aztán Teréz kisasszonyhoz fordult.

– És nagysád, hogy van? Mit csináltak azóta?

Teréz savanyú arckifejezéssel válaszolt. Elmondta, hogy jól vannak, és sokat sétálnak.

Ezalatt a hajóállomásra értek. A hajó orrába ülve pár percnyi csend után Paula szólalt meg.

– Mondja, mit csinált azóta?

– Dolgoztam sokat, nagyon sokat.

– És tudott?

– Tudnom kellett.

– Kellett?... persze munka közben megfeledkezett barátairól, ugye?

– Meg kellett feledkeznem.

– Hogyan?

– Hogy teljesen munkámé lehessenek – vágott szavába Arzén, kinek lelkében ismét a kötelesség érzete került felül.

Elhallgattak. Paula szemébe nézett Arzénnek, s aztán így szólt:

– Mondja, milyen hatással van önre a magány?

– Engem tönkretesz.

– Azt hiszem, engem is tönkretenne. De hát akkor miért hagyott itt minket?

– Kérem... ne kérdezzen tovább. Csak egy kérdésre feleljen – tette hozzá hirtelen. – Mikor lesz az esküvőjük?

– Azt jobban kellene tudni, mint nekem. Hiszen ön Ernőnek a legjobb barátja!

– Tehát tőle függ?

– Nem – felelt rá Paula hirtelen –, *tőlem*.

Ismét elhallgattak. A hajó lassan, méltóságteljesen úszott el a Császár-fürdő és Margitsziget között. A Császár-fürdőből idehallatszott a katonazene. Donizetti gyászindulóját játszották. A fúvós hangszerek durva szavát kissé enyhítette a távolság. Mintha a természet titokzatos zizegése is belevegyült volna... A fenséges gyászinduló végtelen fájdalmat fejezett ki; s a zene komor-ságát még kiemelte a derült, napsugaras nyári nap. A két művész szó nélkül, keserűen nézett egymásra.

Újpestre ért a hajó, mire Paula megszólalt.

– Furcsa, hogy néemelykor egy-egy tájkép... s hozzá egy pár hang mennyire kifejezi lelkiállapotunkat!

– De mennyire! – mondta utána Arzén önkéntelenül.

– De tán csak nem az *ön* lelkiállapotát? – kérdezte némi szünet múltán.

– Ilyen komor gondolatokkal van tele a lelke?

– Ilyenekkel, ki tudná megmondani, miért vagyok ma ilyen? Azt hiszem, a mai művész lelkét annyiféle külsőség befolyásolja, hogy soha sem tudhatjuk, milyenek leszünk holnap?... s miért leszünk holnap ilyenek?...

– S ha én meg tudnám mondani? Miért ilyen ma?...

– Önnek ezt nem szabad, nem illik tudnia – vágott szavába Paula, és vörös lett.

De a következő pillanatban már nyugodtan, bensőségteljesen néztek egymásra. Hallgattak. Mit is mondhattak volna még egymásnak?

Teréz nem értett meg az egészből semmit, csak a szavakat hallotta, magát a párbeszédet újabb művészi hóbortnak vette.

Aztán felhasználta a csendet, s utazásairól kezdett beszélni. Újpesttől az Akadémiáig egyhuzamban darált, boldogan, hogy akadt hallgatója.

Pedig a másik kettő nem figyelt szavaira. Csak hagyták, hogy fecsegen. Jól esett nekik, hogy nem kell beszélniök.

Az Akadémiánál Paula és Teréz kiszálltak, Arzén a hajón maradt.

– Holnap reggel jöjjön Ernő műtermébe. Korán, ha lehet már tízkor... Illendő lesz nála is mutatkoznia – tette hozzá hirtelen.

Midőn a hajó ismét elindult, Arzén azon gondolkozott, hogy mi lesz mindennek a vége?

Mert most már bizonyos volt arról, hogy Paula is szereti...

XXV.

Másnap Ernő műtermében találkoztak. Ernő és Elza esküvőre mentek, Teréz kisasszony pedig hazasietett.

Egyedül maradtak.

– Paula!... kérem, magyarázza ki magát... Én önt nem értem.

Paula ajkait harapdálva, maga elé nézett. Aztán így szólt:

– Hallgasson meg, Arzén! Tudja, hogy árva vagyok. Árva!... dehogy... Atyám él – de törvénytelen leány vagyok, s így árvább az árvánál. Futó szerelem dobott a világba... és mégis, hiszi-e, hogy legtöbbet a szerelemtől várok... Csakis a szerelemben bízom... A szerelem reménye tölti be lelkemet. Egy férfi, ki szeressen, ki megértsen, ki uram, parancsolóm legyen, ki előtt meghajolva azt mondhasam: téged szerettelek mindig... megtaláltalak, uralkodjál felettem – te érted fogok élni... téged foglak szeretni örökre...

Paula arca kipirult. Mereven néztek egymásra.

Olyan csend volt, mintha egy pillanatra minden megszűnt volna élni. Végre Arzén szólalt meg:

– És megtalálta Ernőt, ugye? – kérdé erre halkán, gépiesen.

– Eh!... Hallgasson. Nem érted, hogy téged, egyedül téged szeretlek?! Nem érezted ki szavaimból, hogy akkor, midőn először találkoztunk, már szerettelek?! Nem láttad meg szemeimben? Én jobban értelek téged, mint te engem. Én tudom, hogy te akkor ugyanazt érezted, amit én, tudom, ki tartott vissza attól, hogy karjaimba omoljál. Tudtam, s még ezt is szerettem benned. Ilyennek, ilyennek képzeltelek álmaimban, amidőn még nem ismertem a férfit, csak eszményről álmodtam... jer... ölelj át... a tied vagyok.

S Arzén önfeledten ölelte át, és hosszú, hosszú csókkal némította el azt, akit a legjobban szeretett a világon. Paula odahajtott a fejét a vállára, s így álltak soká, némán, mozdulatlanul... míg végre Paula felriadt fél-aléltásából. Kibontakozott Arzén karjaiból, s így szólt:

– Jere... Menjünk innen!... Még itt találnak, ma pedig egyedül, egyedül akarok lenni veled... Menjünk.

– De hová? – kérdezte Arzén.

– Ki vágyom a szabadba. Kint melegít a tavaszi nap lanyha sugara... A virágok nyílnak... s én boldog vagyok.

– És ők?! Róluk megfeledezett?... Mit fognak mondani, ha megtudják, hogy együtt mentünk el, anélkül, hogy megvártuk volna Ernőt, kit már egy hónapja nem láttam!

– Bánom is én! Törődöm is én velök! Ölelj meg! Még egyszer... Csókolj meg! Úgy, úgy... Szeretsz? Nagyon?

– Nagyon – ismételte Arzén tompa hangon, s elhallgatott.

A villa előtt kocsi állott meg. Hazajöttek; lehetetlenné vált kitérni újból.

Arzén hirtelen, mintha álomból riadt volna fel, az ablakhoz rohant:

– Ők... ők! Mi lesz velünk? Mi velök? – Végtelen szégyenérzet töltötte el lelkét. Mit fog gondolni Elza?

– Csak... jöjjenek. Azért *mi* mégis egyedül leszünk ma egész nap, esküszöm!

Beléptek az ajtón, Ernő karjait kitarva rohant Arzénhoz, s megölelte rég nem látott barátját. Arzén nem viszonzta ölelését, s hallgatott.

Elza az ajtónál nézte e jelenetet. Tehát Arzén visszajött.

S milyen furcsán néz maga elé!... Tán csak nem?!

– Már? – s hirtelen Paulára tekintett. A leány ott állt szemben a műteremablakkal. Ragyogó szemeiből, kipirult arcáról, reszkető ajkáról diadal beszélt. Egész lényé túláradó boldogságot lehelt. Végtelen boldogságát nem titkolta, nem is *akarta* titkolni.

Elza soha sem látta még ilyennek. Megint Arzénra nézett, ki úgy állott Ernővel szemben, mint egy tetten kapott tolvaj.

Tehát már ennyire jutottak! Mindent megértett. Mindennek vége örökre.

S Ernő még öleli, csókolja Arzént!

– De Arzén, mi bajod? Milyen furcsán nézesz ki! Beteg voltál? – kérdezte Ernő. – Ugye, Paula, rosszul néz ki? – szólt a festőnőhöz fordulva.

– Nem találom. Egy cseppet sem. Sőt éppen most beszélt nekem, milyen boldognak érzi magát, hogy megint itt lehet!... Úgy látszik, nehezen volt meg Pest nélkül.

S Paula most Arzénra nézett. Mintha csak szikrát hányt volna a tekintete.

Arzén még inkább zavarba jött. Szeretett volna beszélni, beszélni sokat. De mit mondjon?!... Ha legalább Elza nem volna jelen! De előtte hazudni! Hiszen ő tudhatja, hogy minden szava minden mozdulata hazugság!

Úgy érezte, hogy megingott alatta a talaj.

– Én tegnap... illetőleg ma... ma reggel jöttem, és tegnap... mikor mi...
– S némán Paulához fordult. A szó elakadt a torkán.

Ernő bámulva nézett Arzénra, aki még ölelését sem viszonzta! Úgy állt ott az ajtónál, mintha odaszegezték volna! Mit jelenthet ez?!

S kérdőleg nézett hol Paulára, hol Elzára.

Paula belátta, hogy itt *beszélni* s aztán *tenni* kell, és hirtelen, szakadozott hangon, idegesen hadarni kezdett:

– Mondja el hát... hogyan akadályoztam meg abban, hogy meglepjen minket... Én vagyok a hibás... Elrontottam a meglepetést. De helyrehozom... helyre... csak engem korholjon Ernő... De hiszen még nem is tudja a dolgot... Meglepjük Ernő, holnap... S azért ma minket nem lát... Gilády elkísér. Majd együtt kimegyünk falura. Később, tán holnap megtudja, miben áll a dolog... Egy kis türelmet! A türelem rózsát terem. Isten áldja!... Holnap reggel látlak, édes Elzám... Arzén, a karját – s a félig lethargikus Arzén karján lesietett a lépcsőn.

Ernő bámulva, az egészről egy szót sem értve utánok nézett. Mit jelent ez? Nem értette a dolgot, de azért érezte, hogy itt valami rendkívüli dolog történhetett. Egyszerre csak Elzára tekintett, ki ott állott, éppen szemben a világossággal, szinte megdermedve, halotthalványan. Egy percig szembenéztek egymással... Elza, ahogy meglátta Ernő kérdő kifejezését, önkéntelenül tagadólag intett. Ernő az ablakhoz sietett. Ott mentek a Nagy János utca közepén, karonfogva. Mintha Paula Arzén vállára hajtotta volna a fejét... Visszafordult, s észrevette, hogy az Elza arcán egy könnycsepp pereg végig... Megértett mindent. Teste, lelke megrezdült; szorongó szívéből mint a lávafolyam visszatartatatlan árja, hirtelen tört ki a pillanat hatása alatt szülemlett és megérett kétségbeesés, s Elza karjaiba temetve fejét, egy székre rogyott. Aztán hevesen, görcsösen zokogni kezdett.

Zokogása néha hörgéssé változott, és mint a földindulás moraja, tompa, vészjósló volt.

Elza némán, most már könnytelen szemmel állt előtte.

– Így megcsalni engem! – kiáltott fel Ernő, s szava csuklásba fűlt.

Elza összeszedve minden erejét, lassan odament hozzá, s kezét vállára tette.

– Hallgass meg, Ernő – szólt halkán, de határozott hangon. – Ne hidd, hogy csak te szenvedsz e percben, s ne hidd azt sem, hogy engem csak mint testvéredet keserít el az, amit láttunk. – Én majdnem tizenkét esztendeje szeretem Arzént.

Ernő egy pillanatra felnézett. Nővére arca nyugodt volt, mint mindig, csak szemeinek kifejezése volt tisztább.

– Szegény, szegény leány – zokogta Ernő, s újra átölelte testvérét.

– Látod, Ernő, a szerelem szenvedéssel és lemondással jár. Én ezt már rég megtanultam. Persze nekem nem volt vigaszom. De te művész vagy, téged a szerelem úgysem elégít ki. Te nem fogod sohasem ismerni azt az érzést, amely lelkünket tökéletesen betölti, amely kiszorít onnan mindent. Amely az aszszony végcélja... Hiszen mi szeretni születünk. Te előtted nyitva áll a világ. Teremteni fogsz, tied a jövő, a diadal, a dicsőség. Az enyém az elhagyatottság, a lemondás... Hanem azért ne félt, beletanultam már! – Elzának még arra is volt lelkierője, hogy mosolyogjon. Ernő megértette. Már nem sírt. Némán megfogta Elza hideg, fonnyadt kezét, és lassan kezét csókolt neki. Aztán így maradtak soká.

A déli napsugár sárga, derült fénnel vont be mindent, még Elza halott-halvány arcát, még Ernő veresre sírt szemeit is. Kint a madarak derülten füttyörésztek, a villa kertjének akáclobbjai meg-megkopogtatták az ablakokat.

– Az élet hí, Ernő. Siess!... Tenedd kell!... Írj!... Én majd tollba mondom a levelet, melyet Paulának küldesz.

Ernő némán, akaratlanul ült le íróasztala mellé, érezve, hogy csakis nővére segíthet rajta.

– Írj, Ernő.

„Édes Paula! Már vagy három hónapja, hogy ismerjük egymást. Azt hiszem most már bizonyosak lehetünk benne, hogy útjaink *csak* párhuzamosan haladhatnak, egymás mellett. Láttam, hogy barátnőm volt, s hogy az is lesz örökre.”

– Igen. De csakis az – susogta Ernő keserű gúnnyal.

– Folytasd Ernő, végezzünk minél előbb!...

„De nem több ennél. Én nem szeretem s tán nem is szerettem szerelemmel sohasem. Váljunk el, *édes barátnőm*, váljunk el mint pajtások! Én Olaszországba megyek, s onnan, ha majd pár év múlva visszajövök, valószínűleg mint boldog *asszonyt* fogom viszontlátni.

S akkor nem lesz jobb barátja mint

Kálmán Ernő.”

– Soha, sohasem fogom látni többet – szólott Ernő tompán, s tudatára ébredt annak, hogy csakis így festhet tovább. Ha mindennap látná más oldalán, ez a látvány annyira elfoglalná, hogy egy vonást sem tudna többé festeni. El kell felejtenie!...

– Eh, elmegyünk innen.

– Én is azt hiszem, ez lesz a legjobb. Utazunk, s majd mind a ketten felejtetni fogunk.

– Mind a ketten.

S most már Elza könnyei is megeredtek.

XXVI.

Paula és Arzén egész nap kint maradtak a szabadban, bejárták az egész városmajort. Még embert sem akartak látni, nem tűrték, hogy a természetén kívül más tanúja is legyen boldogságuknak.

Este, mikor egyedül maradt szobájában, Arzén elgondolkozott.

Végtelen boldogságot érzett, és mégis elégedetlen volt önmagával. Eszébe jutott Ernő... Mit tesznek majd vele? Erre a délután túlcsapongó boldogságában nem is gondoltak. Még ő is megfélekezett gyermekkori barátjáról.

– Pfuj, milyen hálátlanság! – susogta. – Nem, nem volt tisztességes dolog. Ugyan mit gondolhatott ma délből, mikor elrohantunk tőle, mint két bolond!!... Elza bizonyos megértette a valót. Hogy jelennek meg majd holnap a színök előtt? Megmondják neki egyenesen, nyíltan az igazat? Ez volna a helyesebb út, de egyúttal a kegyetlenebb. De ha nem mondják meg, csak később, akkor áztatniuk kell... és meddig? Hogyan fogják ezt a komédiát eljátszani? S még hozzá Elza előtt, ki azért mindent meg fog látni! Mit tegyen?... Mit tegyen? Majd holnap Paulával megbeszélik a teendőket, a programot.

Talán még minden jóra fordul.

XXVII.

– Hogy leszünk Ernővel? Megmondunk neki mindent?

– Ah, dehogy! Mit gondol?... Ma még nem... Hiszen amilyen heves, még botrányt idéz elő.

Arzén is arra az eredményre jutott éjjeli töprengésében, hogy ma még nem mondanak meg Ernőnek semmit; de ő csak Ernő iránti kíméletből akarta titkolni szerelmüket... míg Paula...

Paula szavai bántották.

Nem akart tovább is erre a tárgyra gondolni, s hogy más irányba terelje gondolatait, csókolgatni kezdte a leány kezét.

– Paulám, édes Paulám!

– Mintha mindez álom volna! – szólt Paula. – Pedig lássa, édes barátom, már akkor, mikor legelső könyvét megkaptam Ernőtől, éreztem, hogy mi még találkozni fogunk, s ha találkozzunk... nem lehetünk közönyösek egymás iránt. Végre is művészegyéniségének java az, amit teremtet. Én magát már régóta ismerem, s már régóta szeretem. Szerettem már akkor, mikor még nem is ismertem – tette hozzá halkán.

– Édes, édes Paulám!... De mondja el végre, hogy ígérhette el magát Ernőnek?

– Szerettem őt is, de másképp. Ha nem volna olyan elcsépett ez a mondas, azt felelném: Ernőnek a külsejét, magának a lelkét szerettem. Szerethet az asszony két férfit is egyszerre...

– Azt hiszi? – kérdezte Arzén méltázva.

– Azaz igazán csakis egyszer... De lehet lelkében két érzelm harca, amelyben az egyik győz, s ez az igazi... Én győzedelmes hősöm, mindenem! – s Arzénhez simulva, hosszan, hosszan nézett szemei közé.

Sokáig hallgattak. A csendet kopogás törte meg. Teréz kisasszony volt, levelet hozott.

– Kitől? – kérdezte Paula ingerülten.

– Kálmán Ernő úrtól.

– Tőle?... Ugyan mit akarhat? – egykedvűen törte fel a pecsétet.

Olvasás közben azonban nyugtalanná vált, ajkai idegesen rángatóztak, végre sápadtan, szikrázó szemekkel dobta oda Ernő levelét Arzénnek.

– Mit szól ehhez?... – kiáltott fel élesen. – Érti ezt a levelet? Mit gondolt ez az ember?

– Valószínűleg megértette tegnap a helyzetet – felelt Arzén reszkető hangon. Roppant lelki vádat érzett.

– S aztán?! Ha úgy van is? Ez még nem jogosította fel arra, hogy így merjen írni nekem! Hiszen ebből a levélből az tűnik ki, hogy ő unt meg engem... Engem!... A szegény!... Dehát mit gondolt ez az ember? Mintha nem őreá

nézve lett volna páratlan tisztesség, hogy én néhány hóig – átkozottak legyenek a napok! – vőlegényemnek tekintettem! Őt! Akit lenéztem, mert nem tartottam szellemileg hozzám méltónak!... Akit inkább szántam, mint szerettem!... S aztán... aztán... azzal végzi, hogy barátom marad mindörökre. Milyen kegyes a szegény! Hát ez nem tőlem függ-e?

Tovább is beszélt volna, de görcsös, csukló sírás akasztotta meg szavát, s hörögve, zokogva omlott a pamlagra. Aztán egy percig idegesen sírt, majd felszökött helyéről, összetépte a kis levelet, s rávetette magát Arzénra, nem törődve azzal, hogy Teréz kisasszony is a szobában van. Hevesen össze-vissza csókolta Arzén arcát és kezeit, mielőtt amaz megakadályozhatta volna.

– Te... te... te vagy az én uram, parancsolóm!... Téged szeretlek! Te uralkodol felettem. A te szemeid ígéznek meg, tőled félek, hozzád nézek fel, te emelsz fel magadhoz, a te szerelmed tesz jobbá, nemesebbé... Te tanácsolhatsz nekem, te vigasztalhatsz... Vigasztalj szerelmeddel! Szeretsz? Szeretsz? S még mindig idegesen sírva odaborult Arzén vállára.

XXVIII.

Este Arzén hazafelé ballagott. Úgy tűnt fel előtte az a mai nap is, mint az álom. Még nem szokta meg a boldogságot; nem akart hinni benne. Tehát boldog... boldog tökéletesen. Csakugyan az-e? El tudta-e altatni lelkiismeretét? Mert végre is, legjobb barátját csalta meg. Ez a megmásíthatatlan igazság. Hogy Paula ezen meg sem ütődött, nagyon bántotta Arzént. Paulának, úgy hitte, éreznie kellett volna, hogy helytelenül cselekesznek. Sajnáltnia kellett volna azt, akit valaha – maga mondta – szeretett. Tehát az asszony csak akkor érti a férfit, ha szereti? Mert íme, Paula Ernő nemes, megcségyenítő levelét sem értette meg. Vagy csak hiúsága nem engedte meg, hogy tisztán lásson, hogy ítéljen? Hiúsága? Tehát hiú. De mikor minden asszony az, miért lenne ő kivétel?

Mentegetni kezdte maga előtt Paulát, akit eddig csak bámult.

Tehát már abban a legelső percben is, mikor tökéletesen boldognak kellett volna lennie, volt egy cseppnyi üröm.

Arzén nem a boldogságra született.

XXIX.

Hanem az első csepp ürmöt sok, sok héten át nem követte második.

A nyár hátra lévő hónapjait a legboldogabban töltötték. Bejárták kettesben Arzén kedves helyeit, együtt álmodoztak, terveltek, együtt beszéltek művészetről, khimérákról. S e hetek alatt Paula tökéletesen, Arzén pedig majdnem egészen boldog volt. Ez idő alatt egyikük sem dolgozott semmit.

Arzén boldogsága nem volt teljes. Lelki egyensúlyát még mindig zavarta az, hogy Ernőnek szenvedést okozott. Legédesebb perceiben is fel-felmerült lelke mélyén Ernő árnya; s minduntalan eszébe jutott az a bizonyos első nap is.

Ilyenkor volt a leggyöngédebb Paulával szemben, egyrészt, hogy a maga lelkében lappangó kínos gondolatot elaltassa, másrészt meg, hogy Paulával észre ne vétesse lelkiismereti furdalásait. Elérkezett a jegyváltás napja; nem-sokára az esküvőt is kitűzték januárra.

Ettől fogva sokkal nyugodtabbá lett; azt hitte, maga sem igen tudta miért, hogy az a pici két aranykarika örökre elűzte oldaláról a kiábrándulás rémét. Azt hitte, hogy ha így nyilvánosan, minden társadalmi szokás tekintetben tartásával maga mellé emeli a leányt, nem csalódhatik meg benne, s ebben, bár az első nap árnya néha-néha ráborult lelkére, némi vigasztalást lelt.

– Hisz most már ismerem Paulát – tűnődött –, hisz azért szerettem meg, mert megismertem.

Nem, nem félek a jövőtől... szembenézek vele.

XXX.

Verőfényes szeptemberi napokon kirándulásokat tettek. Egy délután, átengedve magukat az őszi napsugár éltető melegének, Tétényre mentek. Mintha a napsugarak az egész természetet új életre keltették volna. Az élesen megvilágított alsó Duna-part kőlépcsői szürkésfehéren váltak el a világoszöld Duna ragyogó hullámaintól. Itt-ott egy halászbárka fekete körvonalai szakították meg a fényes, színekben gazdag képet. Azután a vámház tűnt elő egyszerű, renaissance homlokzatával, méltóságosan emelkedve ki a közeli, ízléstelenül épült házak közül; majd a jövő Budapestje merült fel, a közraktárak párhu-

zamosan futva az óriási elevátor felé, amely az egész környék uralkodó kötömegének tűnt fel. Lejjebb aztán a színek tompábbak lettek, még mintha a fák zöldje is megfakult volna, a háttér levegőjét szürkés füst borította el. Oly kéj volt innen a gőzhajó fedélzetéről, a rengő hullámok tetejéről letekinteni a Ferencváros alsó részén keletkező gyárvárosra, amelynek kürtői, munkásházai, a templom karcsú tornyát meg a vágóhíd tömör homlokzatát uralták. Majd a hajó az összekötő vasúti híd alatt úszott el. Fent a magasban dübörgő, sистерgő vonat siklott el, alapjában megrendítve a merész alkotmányt, amely mint óriási fekete pánt törte meg az áttetsző égboltozat zöldeskék alapját. A híd mögött az egyik oldalon a még gyermekségét élő, új gyárváros, a másik oldalon pedig már az első falu merült fel a hatalmas folyam hullámaiból, az első falu mosolygó szőlőhegyeivel, gyümölcsfaival, kertjeivel. A gőzös tovább siklott. A part mentén villák és piciny, fehér házak pettyezték ki a halmok zöld réteit, a távolból egy pár trombita és síp hangja hallatszott, az előtérben a Duna partján egy sváb lakodalmi menet csörtetett előre nagy lármával, zeneszó mellett. Végre hosszú, éles fütty hallatszott, a hajó nagyot zökkenve megállott: Tétényben voltak.

Az egyik oldalon a kis falu piciny, tiszta házaival, muskátlitól, százszorszéptől, bazsalikomtól tarka kertjeivel, a másik oldalon a nagy, hatalmas barokk kastély óriási kupolájával, pusztulófélben levő kertjével, amely a Duna partjáig terjedt. Egyik oldalon az élet lüktetése, a másikon az enyészet csendje...

Lassan, karonfogva mentek végig a Duna partján, meg-megállva, elhallgatva a habok egyhangú zúgását... elnézve, amint egy-egy gőzhajó végigsiklott a folyón, mely nagy hullámokat vert.

– Mégiscsak ilyenkor legszebb a természet – susogta Paula, és közelebb húzódott Arzénhoz.

– Igen, mert ilyenkor a legszomorúbb... az elmúlásra emlékeztet minden, még az enyhe napsugár is, amelynél melegegünk.

Néhány vízimadár rebbent el mellettök.

– Nézze, Arzén, milyen szépek színben! Hogy kiemelkedik fehér szárnyok a part fehérés kövein. Egészen Vereschaginra emlékeztető színpompa. Mégiscsak legszebb a fehér fehéren.

Arzént bántotta ez a megjegyzés, jobb szerette volna, ha e percben Paula hallgat. Ez a pár szó egészen felzavarta merengéséből.

– Akar valamit enni, Paula? – kérdezte, hogy egyáltalában mondjon valamit.

– Jó. Jó lesz. Együnk valamit, ami kirándulásunkhoz illik, legyünk stilizáltak, együnk szalámit és sajtot.

Arzén nem szólt semmit. Némán mentek fel a vendéglőbe, mely a domboldalon feküdt. A fák sárga levelei lassan peregtek a földre, s a játszadozó szellő felszedte a lehullott leveleket, és seperte maga előtt az ismeretlen felé.

Paula azonban nem törődött a természettel, és nagy étvággal evett, nagyokat nevetve mindegyik darab sajt nál, amelyet szájába dugott.

Ezalatt ismét előtűnt a lakodalmi menet, s feléjük közeledett.

– Nézze, Arzén – szólt Paula hirtelen –, nézze, jönnek a lakodalmasok. Milyen furcsa nép! Látja a vőlegényt? Az ott, azzal a nagy kalappal. S mellette az a fehér szoknyás, milyen jó folt a komor alapon! Az a menyasszony. Jaj, csak ide jönnének! Milyen mulatságos lenne. Látja a vőfélyt? Milyen hórihorgas! De még igen festői alak a többi között. S ez a vénasszony! Akárcsak egy Ribera-tanulmány. Milyen ráncos és milyen sárga! Jó modell volna, szeretném lefesteni! S erre jönnek. Bravo! Bravo!

Paula tapsolt örömeiben. Arzén azt találta, hogy ez a gyermeteg mozdulat nincs összhangban lényével. De annál jobban állott neki, hogy arca kipirult; gyönyörű volt ragyogó szemeivel.

– Milyen szép! – gondolta Arzén, s kezét a leány kezére tette.

– Mit akar? – kérdezte Paula hirtelen, Arzén szemeibe nézve. – Szerelmes kántor! – kiáltott fel aztán s elnevette magát.

Ezalatt a fogadó termében összegyűlt a násznép.

– Nézze, milyen jók színben. Jerünk oda. Érdekes dolog nagyon. Magát nem érdekli? Annál jobb. Nézze, hogy mozog az a kis öreg ott az asztal végén. Mit akarhat? Tán a mondókájához készül. Jaj, csak beszélne! S a *boldogok* hogy szeretik egymást! Milyen bamba egyszerűséggel mutatja szerelmét a menyasszony. Olyan az arckifejezése, mint... egy vadászkutyáé. Nézze, a vőlegény megszólította: persze elpirult. Nini, milyen piros! Még a szemeit is lesütötte! Milyen *régies*! Hogy az emberek valami újabb formát ebben még nem találtak fel! Mondja csak, Arzén, én is ilyen... hogy is mondjam csak – szégyenlős vagyok?...

Paula valószínűleg bókot akart. Éppen az ellenkezőjét érte el. Arzén tudatára ébredt annak, hogy valóban nem az. Zseniális, gyönyörű, minden, de minden jó tulajdona megvan, de szemérmetesnek ugyan nem szemérmetes. Az a nőies erénye nincs meg.

– Nem, nem. Maga nem ilyen.

– Remélem is, hogy nem – vágott szavába Paula.

– De hátha hazamennénk? Egy hajó éppen visszafelé indul. Félek, este hűvös lesz; aztán meg ilyenkor a lehangulatingosabb a *tájkép*.

A hajón szorosan egymás mellé ültek.

– Milyen furcsa mégis a házasság – szólalt meg Paula hosszú hallgatás után. – Ezek a jó emberek most egy élet folyamára vannak egymáshoz fűzve. Jóban, rosszban. Legalább a formula így mondja. Tudja-e, édesem, hogy pár hó múlva már mi is így leszünk? Én a maga hitestársa, szolgálója, jóban, rosszban, örökre... milyen furcsa!

Arzén nem találta olyan igen nagyon furcsának, de azért nem szólt.

– De beszéljünk komolyan. Milyen szép lesz az életünk! Egymás oldalán, én a *te* oldaladon – tette hozzá halk hangon –, a *te* oldaladon, ki úgy látod a világot, úgy a művészetet, mint én, a *te* oldaladon, ki hozzám legrokonabb vagy a világon! Hogy fogunk majd *együtt* dolgozni! Te minden évben egy regényt, én minden évben egy képet. Szép kicsiny villát fogunk bérelni, valahol a Damjanich utca környékén... Oh, nem, ott mégsem. Hiszen Ernő is ott lakik. Inkább valahol az Üllei út végén, a botanikus kertnél. A ház kicsiny kert közepén lesz. Elül virágok, hátul kis akácos, melynek közepén lugas, igen, mert az is lesz. A ház földszintjén lesz nekem kis szalonom, mellette a *te* írószobád. Az emeleten háló- és cselédszobák. A *te* kabineted az én műtermembe nyílik, úgy hogy én munka közben néha-néha átszaladok hozzád, s megcsókolva homlokozdat, így szólítalak meg: „Nehéz a munka, édes férjem?” Aztán estefelé, midőn már nem megy az írás, akkor – nyáron kimegyünk a lugasba, télen pedig meghúzódunk a kis szalonban, kandallótűz mellett, mert kandallónk is lesz ám! *Te* felolvasod azt, amit napközben írtál, én megint homlokon csókollak, s azt kérdelem: „Fáradt vagy, én uram?” S *te* akkor mit fogsz mondani?

– Hallgatni fogok. Hiszen ha boldog vagyok, nincs szavam. Édes, édes szerelmem!

Megint elhallgattak. Az őszi este egész színpompáját kifejtette. A halványzöldes ég, amely az ezüstös csillámú habokban visszatükröződött, a hegyek mögött narancsszínben leáldozó nap, a sötét hegyek, a kétoldalt feltűnő hosszú, hosszú, gyorsan felgyúló lámpasor, mely úgy tűnt föl, mintha a végtelenbe futna; a pesti oldal házainak a lemenő nap sugarait visszaverő ablakai, s a nagyváros egyhangú, tompa lármája, amely az élet lüktetését jelzette – álmokkal töltötték el Arzén lelkét. E percben majdnem tökéletesen boldog volt.

Este azonban, midőn egyedül maradt, s midőn képzeletben újra átélte ezt az utolsó napot, eszébe jutott Paula néhány megjegyzése.

✦ Legnagyobb hibája az – evődött magában –, hogy bizonyos dolgokban nem mint asszony, nem mint nő gondolkodik. Így ma délután is milyen furcsa megjegyzéseket tett arról a szegény menyasszonyról! Valóban nem volt nőies. Akkor sem, mikor a jövőről olyan elragadóan beszélt. Még akkor sem? Nem, nem. Csak most ébredék igazán ennek a tudatára. Még akkor is csak művésztársam maradt. Szavaiból a hitves s a jövőendőbeli anya hiányzottak.

Alig hogy megfogamzott agyában ez eszme, már szeretete volna kiűzni a fejéből. De késő volt. Egyik gondolat kergette a másikat. Egyik kétely a másikat ébresztette fel lelkében, úgyhogy egyszerre csak ez a kérdés riasztotta meg: vajon szereti-e ez a telivér művésznő őt is, vagy csak a művészetét?

XXXI.

A következő napokon, ha Paulával volt, a leány bája, elragadó egyénisége elaltatta a lelkébe lopózott gondolatot, amely csakis magányos óráiban kísértette... ezekben is mind ritkábban, úgyhogy az utána következő hét meglehetősen egyhangúan telt el.

Egy reggel, Paulához jövet, ott találta nagybátyját, Káldor főmérnököt. Amint megpillantotta már majdnem egészen kopasz fejét, jóságos, naiv kifejezésű szemeit, szinte gúnyosan kérdezte magától: hogy lehetett erre az öregemberre féltékeny? Valóban nem volt helyén az esze!

Káldor, amint észrevette, felkelt, és melegen, bár láthatólag leverve szorította meg a kezét, s gratulált.

Aztán ismét Paula mellé ült, s folytatta a vele elkezdett beszélgetést.

Mindenféle régen elmúlt dologról volt szó, Paula gyermekségéről, s olyan személyekről, akiket Arzén sohasem látott, akikről nem hallott soha semmit.

Aztán arról a kisvárosról beszéltek, melyben Káldor lakott. Paulát nagyon érdekelte Káldor mindennapi élete. Tudni akarta, hol eszik, mit csinál egész nap, kikkel van legtöbbit, hogy hívják kedvenc lovát és kutyáját.

Káldor minderre a legkomolyabb arccal válaszolt, mint aki természetesnek találja, hogy Paulát mindez érdekli. Arzén pedig alig tudott valamihez hozzászólni. Eleinte közönyösen hallgatta a társalgást, aztán szeretett volna

részt venni benne – bár maga sem igen tudta volna megmondani, hogy miért; mikor végre sehogysem talált olyan tárgyat, amelyhez hozzászólhatott volna, bosszankodni kezdett. S rosszkedve mind nőtt; úgy tűnt fel előtte, mintha Paula éppen csak az ő bosszantására volna olyan vig; fejébe vette, hogy a leány csak azért nevet annyit, csak azért nevezi bácsikámnak Káldort, csak azért beszél folyton olyan dolgokról, amelyek őt egy cseppet sem érdeklik, mert bosszantani, bántani akarja.

– De hátha – tanakodott magában –, hátha mindez azért érdekli őt, mert Káldorral történt? De hisz ez így még rosszabb!

Féltékennyé vált.

– Igen, igen, ez az ember tetszik Paulának, észrevettem már első találkozásuk alkalmával. S hogy kacérkodik vele! Hogy néz rá most is! Ezt, ezt nem tűröm tovább – gondolta Arzén s hirtelen felkelt.

– Hová, Arzén? – kérdezte Paula.

– Dolgom van. Holnap hánykor lesz itthon?

– Reggel, mindig reggel, hiszen tudja. De nem szép, hogy nem velünk tölti az estét. Károly bácsi holnap elutazik. Bizony eljöhetne velünk ma este az operába, később meg cigányokat hallgatni. Úgy tudom, kedves Palija játszik ma a Hungáriában.

– Lehetetlen, igazán lehetetlen. Nagyon sajnálom, hogy a főmérnök úrhoz nem lehet hosszasabban szerencsém, de ma este dolgom van, s így...

– Tehát holnap reggel. Adieu! – szólt Paula.

Arzén mielőtt az ajtót behúzta, visszatekintett.

Paula már Káldorra nézett, mély tűzű szemeivel végigsimítva tetőtől talpig.

XXXII.

Arzén egész éjjel álmatlanul, lázasan hanykolódott ágyán. De hát, mit akar ez a leány? Mit jelent mindez? Vajon Káldort is szereti? Vagy csak mindnyájokkal játszik, és nincs szíve? Vagy talán csak féltékennyé akarja őt tenni? De miért? Hiszen tudja jól, hogy szereti. Hogy nézett egynéhányszor nagybátyjára! Igazán, még elbolondítja ezt a szegény embert. De csakugyan olyan sajnálatraméltó ember ez a mérnök? Hátha ő maga inkább méltó a sajnálatra, mint Káldor? Mert hogy Paulának tetszik ez az öregember, az valószínű. Ezt

már akkor érezte, mikor még nem szólhatott. Hátha úgy jár majd, mint Ernő? Ki tudja, hátha ez a leány egymás után mindnyájukat végigkínozza; s ő maga érintetlenül marad, mint az ókor szirénjei?!

– Eh, álmodom – kiáltott fel, s kiugrott ágyából.

Fel s alá járt a szobában; egész teste reszketett, s láz fogta el. Láta magát egyedül, elhagyatva, utazni messze, messze vidékekre, úgy, mint Ernőt.

– Ernőt! Ugyan hol lehet? Elfelejtette-e már Paulát? Milyen nyomorúságos egy lény vagyok! Csaltam, megcsalnak. Megcsalnak? Eh, nemcsak rajta áll a vásár – még előbb velem néz szembe, mielőtt másra vetné a szemét! De hát, mi indítja erre a hihetetlenül korai hűtlenségre?

Eszébe jutott eddigi együttlétök. Észrevette, hogy Paula mindig kedvében járt annak, akivel együtt volt, lett légyen az férfi vagy nő. Tetszeni akart mindenkinek, ez mindenből kilátszik. Hiszen már az Ernő levelében is az bosszantotta, hogy az elhagyott vőlegény olyanformát mert írni, mintha nem szeretné, mintha nem is szerette volna sohasem.

– Tehát végtelenül hiú. Oh, végtelenül! S talán csak hiúságból szeret engemet is? Ah, nem, az nem lehet, hiszen néha a lelkébe látok. Néha, de nem mindig. Ezentúl mindig! Erre esküszöm! Vagy megtöröm, vagy tönkremegyek.

Így gondolkozott, szavai azonban sóhajba fulladtak. S fáradt testét csak úgy, mint megtört lelkét, elnyomta az álom. Éjjel is csak Pauláról álmodott. Álmában meg akarta fojtani, kínozza. Utóbb véresen, halva feküdt lábai előtt. Nagyot kiáltott s felébredt. A déli nap sárga, meleg fényt vetett az összevissza hányt ágyneműekre.

Arzén egész testében reszketett, s halántékán végigcsurgott a hideg verejték.

XXXIII.

– Tegnap tűrhetetlenül viselte magát – szólt Arzén.

Paula lassan visszafordult a festőállvány mellől, gúnyosan, szánakozva nézett reá, s vállat vont.

– Igen, igen, Paula, hiába nevet. Mondja, mit vétettem én magának, hogy így gyötör?

– Én? Magát? Hát mit tettem, mondja, hogy így megtámad? – kérdezte, s lassan letörölte ecsetét.

– Mit? Hát nem látja, hogy ki nem állhatom a mérnököt? Nem látta, hogy még akkor sem tűrtem, mikor először láttam, hogy...

– Eh, nagy gyermek! Csak nem gyűlöli? Hiszen nagybátyám!

– Nagybátyja!? Bánom is én. De tudja-e, hogy szereti önt?

– S aztán? Ha úgy volna is? – felelt Paula hidegen, s szorgalmasan vakargatta le a festéket palettájáról.

– S ezt ily nyugodtan mondja nekem? Tehát nyíltan bevallja, hogy elfogadja udvarlását. Még ha nem tudta volna, s akkor viseli magát ily esztelenül, akkor tán kacérsága menthető, mert öntudatlan; de így...

– Mondja csak ki bátran, ami a szívét nyomja. Így utálatos, így... Eh, mit tudom én mi!

– Paula, Paula! Ne kínozzon tovább, mert Isten a megmondhatója, mit teszek!

– Fenyeged? Ugyan miért? Látom, magával ma nem lehet okosan beszélni. Isten önnel. Majd holnap folytatjuk a beszélgetést, de nem ezt a témát. Tudja? *Jegyezze meg!*

Paula hirtelen felkelt a székéről s mielőtt Arzén megakadályozhatta volna, kiment a másik szobába, s magára zárta az ajtót.

Arzén egy pillanatig némán nézett utána.

Aztán odarohant a zárt ajtó elé, s megrázta:

– Nyisd ki, kérlek. Szeretlek, megbocsájtok. Látod, csak a végtelen szerelem beszél belőlem. Nem tudom, mit mondok, mit teszek. Akár kínszasz, akár ölelsz, mindegy nékem, csak hadd lássalak, hadd lássalak!

Semmi nesz. Arzén oly erővel rázta meg a kilincset, hogy az ajtó sarkában megrendült.

Csend.

– Paula! – hörgött Arzén, s újra megrázta a recsegő, ropogó ajtót.

– Most az egyszer, de csak ez egyszer megbocsájtok. Bolond fiú! – szólalt meg Paula, s megjelent a félig kinyílt ajtó mögött, aztán megölelte Arzént, s hosszú csókot nyomott lázas homlokára.

XXXIV.

Paula az őszi tárlaton egy nagy tájképet állított ki, amelyet egyik kritikusa erősen ledorongolt.

Arzén aznap délután, mikor a cikk megjelent, elment Paulához, nem tudva semmit az egész dologról. Paulát félig fekvő helyzetben, sápadtan, villogó szemekkel találta.

– Ez a kis emberke, ez, akinek fogalma sincs arról, hogy mi a festészet, ki otthon ült egész életében, ki nem látott semmit, azt meri mondani, hogy nem láttam soha a természetet, hogy kiérzik a képből a hiú asszony tetszelgése és érzelgőssége! Ez, ki még csak nem is ismer, így merészel rólam beszélni! Ha itt volna, megismerne, esküszöm. S te, te... te ezt nyugodtan hallgatod, s nem rohansz ahhoz az együgyű filkóhoz!!! Tej folyik az ereidben? Nem érzed, hogy ez a kritika vérig sértő? Nem látod, hogy tönkretesz? Egy ilyen cikk! Ki se merék menni mostanában az utcára. Félek, hogy minden ember ujjal mutat rám. Nini, ott megy a tetszelgő, érzelgős Walter Paula. Oh, be undorító művészet!

Arzén némán nézte a csukló, hörgő, síró leányt. Majd odament hozzá, fejére tette a kezét és így szólt:

– Édes barátnőm, nyugodjék meg! Az ilyen kritikák a hírnév alkatrészei. Azt hiszi, hogy a dicshimnuszok alapítják meg nevünket? A közönség emberekből áll, szegény gyermekem, s az ember főtulajdonai: a rosszakarat és irigység. Ezért igazi örömmel csak a botrányokat és a szellemi kivégzéseket olvassák. Ilyen cikk után a jóakaratú olvasóközönség megtartja az áldozat nevét, s várja, mi jó utána. Ez a *lét kezdete*. Lássá, édes barátnőm, én már ezt a dolgot tökéletesen illúziók nélkül tekintem.

Paula megnyugodva vetette fel veresre sírt szemeit. Arzén eltalálta, hogy mi bántotta leginkább a dologban, és így írt is tudott adni sebére.

Melegen szorította meg kezét, s átkulcsolva nyakát, keblére borult s keservesen sírt.

Úgy hullottak könnyei, mint égi háború után zuhog a csendes, jótékony nyári eső.

Arzén megvigasztalta.

XXXV.

Este, mikor Arzén hazament, sokat gondolkozott erről a jelenetről. Tehát ismeri már Paula fő hibáját, s *legalább ez nőies*. Azért kacérkodik mindenkivel, mert tetszeni akar mindenáron, talán azért fest is.

– Szegény művészet, így játszani veled! S velem? Hátha hiúságát legyezi az, hogy az én nevem ott fog ragyogni az övé mellett? De nem, nem lehet minden hiúság.

Eszébe jutott, milyen hálásan nézett rá a leány szép szemeivel, hogy omlott keblére, hogy öntötte ki keblén egész fájdalmát.

– De ha nagy baj ér, mindenkihez szeretettel közeledünk. Hátha csakis a pillanat kétségbeesése döntötte karjaimba? S azelőtt?

Egész erejét megfeszítette, hogy eddigi együttlétük egyes jeleneteit maga elé tudja varázsolni.

– Nem, nem, majdnem lehetetlen, hogy ne szeretett volna már az első pillanatban. Miért tette volna mindazt, amit tett, ha nem szeretett?! Szabad, senki sem kényszeríti, Ernő neve fölér az enyémmel. Ah, nem szabad mindig és mindenben kételkednünk!

Ilyenformán igyekezett megnyugvást szerezni. Hanem a kételkedés már megmérgezte szerelmét.

Lefelé haladt a lejtőn.

XXXVI.

Hogy magányos óráiban ne csak Paulával foglalkozzék, esténként ismét dolgozni kezdett. Félbenhagyott regényét folytatta. Amint e munkájában lapozott, egyszerre csak arra a helyre jutott, hol a hősnő lelkének szövetét rajzolja meg, és pedig úgy, amint *akkor* Paulát, Ernő szavaiból és lappangó szerelméből képzelte.

Amint elolvasta e lapokat, gúnyosan mosolygott.

– Milyen hamis, milyen élettelen alak! Elvont tökéletesség, mely végtelenül halvány minta Paula mellett. Paula mellett, aki tele van hibával.

Újrakezdte hősnőjét rajzolni. Igyekezett használni mindazt, amit Paulánál tapasztalt. Olyan alakot akart, amely hús és vér legyen.

De valami hiányzott a képből. Valamit még nem értett a Paula egyéniségében; hogy *mit* nem, képtelen lett volna szavakba foglalni.

S hogy megértse a megérthetlent, experimentálni kezdett Paulán. Már alig volt vele egy önfeledt perce, amelyben tökéletesen átengedte volna magát a pillanat mámorának. Tanulmányozta, hogy viselkedik akkor, amidőn sze-

retettel borul keblére, hogyan akkor, amidőn ítél, hogyan, midőn álmodozik.

S minden egyes esetben feltette a kérdést: miért így és nem másképp?

Nem egyszer elárulta magát, hogy tanulmányozza, s néha, midőn a legboldogabb lehetett volna Paula oldalán (ki az utóbbi időben sokkal melegebb volt, mint eddig, talán mert vissza akarta hódítani Arzént a művészettől), arra gondolt, hogy milyen érdekes lesz ezt a jelenetet este feldolgozni, s kiszedegetni belőle a regénybe való lényegét.

Máskor, mikor Paula valamely cselekedetét helytelennek találta, megmondta a leánynak, hogy a dolgot nem helyesli, egyúttal azonban elmagyarázta neki azt is, hogy megérti és természetesnek találja, mert hisz voltaképp Paula ezért és ezért nem tehet róla, s mert ilyen és ilyen lelki rugók, meg emez s amaz a körülmény idézte elő a helytelen cselekedetet.

Paula ilyenkor csak nézett és hallgatott.

XXXVII.

– Ettől a könyvtől igen sokat várok. Benne lesz maga is, Paula, mégpedig egészen – szólt egy este Arzén, hosszú szünet után, Paula mellé egy támlásszékre ülve.

– Én? Az ön könyvében? Furcsa lehet. Mondja, mi történik velem ebben a regényben?

– Mi? Szeret, és szeretik. – Asszonyhistoria.

– Csak egy kis szerelem, ennyi az egész? Ejnye, be szűk körre szorítja a nő hatáskörét!

– Szűkre? Azt találja? Szűk a hitves és anya köre? Szűk az a kör, amelyet a természet legszebb szava: a szeretet von meg? Lássa, pedig hősnőnek csak szeretnie kellene, csak egy szerepet kellene betöltenie: a férfi szerető társának szerepét. A szeretet balzsamát csepegtetni a férfi lelkébe, midőn amaz sebekből vérzik, megsimogatni a redős homlokot s letörölni róla a munka verejtékét. Aztán akkor, midőn az első gyermek sírás hallatszik a házban, meg kellene osztania szívét ura és gyermeke között, hogy megint csak szeressen és vigasztaljon. Hiszen a férfi rögzös útjain az éltető útravaló a szeretet és a vigasz.

– A szeretet és a vigasz? Hm. S milyen a hősnője? Mert azt mondja, hogy ilyennek kellene lennie?

– Istenem, milyen? Gyönyörű, szellemes, szeret szerelemmel, hozzászól mindenhez, *versenytársa* és nem társa a férfinak, szóval...

– Olyan, mint én vagyok. Mondja ki csak bátran.

– Nem. Azt akartam mondani, hogy modern...

– Igen, igen, olyan, mint én. Higgye el, édes barátom, büszke vagyok reá, hogy ilyennek születtem, hogy magasabb fejlődési fokra jutottam, mint a maga siránkozó és nem siránkozó némbere. Eh, Arzén, maga tréfál. Százszor is mondta, hogy olyan nőt akar, ki magát érzésben kövesse, akármilyen magasra lép is a gondolkodás létráján. Nem igaz? Nem mondta legalább százszor?

– De igen, igen. Ezért szeretlek, s foglak szeretni mindig – bizonygatta Arzén a leánynak is, önmagának is, és megölelte Paulát, ki megcsókolta homlokát.

Sem ez a csók, sem az az ölelés nem volt tökéletesen őszinte.

XXXVIII.

E párbeszéd után lementek a vendéglő udvarára vacsorálni.

Paula olyan víg volt, mint még tán sohasem. Sziporkázott a szellemtől. Mindenhez hozzászólott. Ezerféle tárgyról beszélt, fel-felnevetett, majd a cigányok zenéje mellett elandalodva, néhányszor hosszan nézett Arzén szemeibe. Később pedig, midőn a szomszéd asztalhoz egy fiatal képviselőkből álló társaság telepedett, kacérkodni kezdett velök, és pedig olyan merészen, hogy már nemcsak ezek, hanem még a többi asztalnál ülő urak is mind őt bámulták.

Minden arcból az ő szépsége volt kiolvasható. Teljes diadalt ült. Az egész étterem az ő személye körül forgott.

A cigányok (pedig nem is az Arzén kedvenc bandája volt) neki játszottak, az urak őt nézték, a pincérek az ő életrajzát ismételgették egymásnak.

Utoljára aztán, mikor a cigány az ő nótáját húzta, odafordult Arzénhoz, s halkán, alig hallhatóan így szólt hozzá:

– Te kínzasz. S én mégis csak téged szeretlek.

Arzén, ki egész este bosszankodott kacérságán, színpadiasnak találta ezt a frázist, s hidegen meghajlott.



XXXIX.

Amint vacsora után elváltak, s hazament a vendéglőből, megint csak Paula egyéniségét kezdte taglalni.

– Legnagyobb baja az, hogy csak a hibái nőiesek. Nincs egyéniségében semmi a tökéletes odaadásból. A szerelem nem tölti be egész lelkét. Nem adja oda magát tökéletesen annak, akit szeret. Nem adja oda magát azért, mert művészetének már előbb kiszolgáltatta lelke egyik felét, s mert lelke másik felében hiúsága uralkodik. Tetszeni akar, de nemcsak annak, aki szereti. Igen, igen, mint majdnem minden művésznőnek, csak hibái nőiesek. Hiú, s mert hiú, kacér is.

Ez a két hiba pedig, legalább e percben, tűrhetetlennek tűnt fel előtte. Szeretett volna az állapoton változtatni, mert magáénak hitte Paulát örökre, hisz örök hűséget fogadtak egymásnak.

Úgy okoskodott, hogy az emberi és kivált az asszonyi hibák arra valók, hogy megértsük és megbocsássuk mindegyiket. Igen. De a fogyatkozásai? Képes lesz-e úgy nevelni, hogy nőiessé váljék? Mert meglehet, tán éppen a dilettantizmus ölte el benne a nőiességet. Lehet-e visszaszorítani egyéniségét is anynyira, hogy asszony legyen?

Vajon tudna-e még igazán szeretni, közvetlenül, mélyen, úgy ahogy én már nem tudok? – kérdezte önmagát, s tompa fájdalom töltötte be lelkét.

– Ah, úgy van, tagadhatatlan. Már nem tudok igazán, naivan szeretni. Csakis álmaimat szeretem, a valóság mindig megöli lelkemben az ideált s vele szerelmemet is. –

Tudatára ébredt annak, hogy egyéniségének tragikuma az idealizmus és a megismerés közötti összeütközés, amelynek kétségbeejtő végeredménye a szerelemre való képtelenség.

– Ah, nem, nem! Paulát szerettem, szeretem. Ha kiábrándultam volna belőle, nem törném a fejemet azon, hogyan alakítsam át egyéniségét. Akkor egészen mást tennék. Igen, szeretem; még tudok szeretni!

S most mesterségesen igyekezett lelkében felidézni Paula képét. Olyan-nak akarta látni, aminőnek akkor álmodta el, mikor még nem is ismerte.

XL.

Másnap nagyban sürgette a lakodalmat. Elhatározták, hogy december első felében esküsznek, pedig már október közepén voltak.

Így tehát hozzá kellett fogni a kelengye összeállításához is. Ez a munka vagy pár hetet vett igénybe. Ezalatt folytonosan szaladgált, jóformán csak a bevásárlott tárgyakra gondolt, s mindössze azt az egy tapasztalatot tette, hogy Paula minden ízében művésznő, aki ahhoz az ezerféle kis dologhoz, amelyekhez a háziasszonyoknak tudnia kellene, nem értett. Hanem ez idő alatt megint elragadónak találta. Milyen érdekessé tudta tenni ezeket a bevásárlási sétákat, Arzén nem egyszer hangulatot érzett – még egy divatárus boltjában is.

Aztán meg Paula majdnem mindennap Káldorról is beszélt, ami Arzént izgatta, úgyhogy átengedhette magát a féltékenység kínos gyönyörének. Gyönyörének, mondom, mert most már örült, hogy féltékeny, mert hiszen így még szeretni is tud.

XLI.

Otthon folyton írt. Regénye majdnem elkészült. A hősnő körvonalai mind élesebben, mind szembeszökőbben domborultak ki. Arzén úgy érezte, hogy végre *lábra tudja állítani* a valódi, a húsból és vérből álló Paulát. S ez az alak elégedetté tette; megfeledezett arról, hogy megismerése *mibe* került.

Amint aztán a bevásárlások izgalmi véget értek, Paulát néhányszor olyan helyzetekbe sodorta, amilyenekben regényhősnője forgott, hogy lássa: úgy fog-e nyilatkozni, mint ahogy megrajzolta.

A kísérlet nemegyszer sikerült, s ilyenkor elérulta örömét, ami feltűnt Paulának. A leány kezdte észrevenni, hogy modellállványon áll. Ez a felfedezés tán büszkévé tette volna, ha nem tudja, hogy milyennek látja őt Arzén, de így bosszantotta, kínoztta. – Majd mindennap összekaptak.

A hangulat köztük napról-napra ingerültebb lett.

Egy délután azzal a kritikussal találkoztak, ki a múltkor olyan csúnyán lerántotta a Paula festményét. Paula már messziről meglátta, magához intette. Aztán nevetve, elbájoló kacérsággal meghívta magához.

– Lássa, maga nem ismer engemet. Szeretném, ha többször látna. Ugye tudja, hogy miért?

A kritikus zavarba jött és megígérte, hogy meglátogatja. Amint a kritikus elvált tőlük, Arzén pár percig hallgatott s aztán így szólt:

– Igen, igen, így láttam én hőszömet, ilyenféle helyzetekben.

– Eh, maga kiállhatatlanná kezd lenni regényével. Mondhatom, hogy nem fogom elolvasni. Nincs jobb dolga, mint mindig engemet kínozni vele? Látom, már meg kell tiltanom, hogy mindig velem foglalkozzék. Tudniillik, mint író. Szeressen, ha vőlegényem, és ne írjon meg. Ez bánt. Kikérem magamnak. Ámen.

– De lássa, édes Paula, ha szeretem, foglalkozom is magával. S ha foglalkozom, akkor ne csodálkozzék, ha itt-ott ellesem egyik-másik vonását. Hisz ma már csak élő minták szerint dolgozhatunk. Találhatnék-e érdekesebbet, mint magát? Ne bántsa ez, édes Paula. Jusson eszébe, hogy én is eltűrtem, hogy maga Ernőt lefesse. Pedig hát ez egészen más *d'après nature* volt!

Paula mosolygott, de nem szólt semmit.

XLII.

Mind a kettejükre kínos napok következtek. Paula napról-napra érzékenyebb lett. A legcsekélyebb vonatkozás a regényre felingerelte, a legsemmisebb dolgokért heves jeleneteket rögtönzött.

Arzén pedig csakis vele foglalkozott; betegesen csüggött tanulmányozásán; azt hitte, hogy szerelme kialvó lángját fel fogja élesztetni e mesterkélt megfigyeléssel.

És az esküvő napja mind közeledett.

Arzén néha úgy érezte, hogy az a kis karikagyűrű mázsányi teherrel nehezedik rá.

Nem mert a jövőre gondolni. Az egyedülléttől is félt. Egész nap Paula oldala mellett ült. Egy percre sem hagyta el, nehogy megint azok a kízó, félelmes gondolatok kerekedjenek felül lelkében.

Este aztán, ha Paulától elbúcsúzott, egyenesen hazasielt, s fél éjszakákon át írt. Rendesen addig dolgozott, míg ereje elhagyta, s kimerülten rogyott ágyára, hol nemegyszer tökéletesen felöltözve aludt el. Álmai lázasak, szinte

irtóztatóak voltak. Testi szervezete megrendült, izgékonyága annyira fokozódott, hogy a legkisebb felindulás szívdobogást s idegfájdalmat okozott neki. Ez az élet alakjára is rányomta bélyegét: olyan volt már, mint az árnyék. Arca megnyúlt, szemei beestek, két orcáján lázas, veres foltok mutatkoztak; keze olyan volt, mint egy halotté; majd minden este kisebb-nagyobb láza volt.

Amint életereje fogyott, úgy nőtt alkotóereje. Regényének egyes jelenetei olyan élénken kristályosodtak lelke mélyén, hogy egész lapokat írt tele törlés nélkül, s oly gyorsan, hogy a toll alig tudta követni gondolatait.

Néha, mikor átolvasta a teleírt lapokat, első pillanatra egyes helyek még önmaga előtt is érthetetleneknek tűntek fel. Csak ha jobban belemélyedt a kevés szóba foglalt gondolatba, értette át azt, amit az a benső, titkos erő kicsavart összemarcangolt, vérző szívéből.

S ilyenkor érezte, hogy mesterművet ír.

XLIII.

Valamelyik késő őszi napon a Zugligetbe mentek. A búcsúzó, meleg napsugárnál sütkérezni leültek egy padra – a férfi összetörve, a leány jókedvet színelve.

A fel-felkavarodó szél zizegve, zúgva söpörte maga előtt a zörgő, száraz faleveleket. A fák lombjavesztett, száraz gallyai pattogtak, recsegték. Mintha a halál lehelt volna rá az egész hervatag természetre, csak az a langyos napsugár melegítette a szívet, csak az vigasztalt, csak az beszélt a múlttól. A kihalt táj sárgás tónusát csak itt-ott törte meg egy-egy tarka kendős, ibolyaszedő leány, vagy egy-egy az elmúlás színeibe öltözött öreg anyó, kik meggörnyedve cipelték a rőzsekötegüket hazafelé.

– Istenem, milyen szomorú itt minden! – szólt Arzén.

– Nagyon hangulatos! Nézze csak, milyen szép képet adna az az öreg anyó, a rőzsével hátán, sárga sárgán, akárcsak egy eau forte.

– Az ám! – felelt Arzén, de aztán mindjárt el is hallgatott. Paula elkomrodott. Szerettek volna beszélni mind a ketten, de a csendet csak a sivító szél törte meg.

Lassan, hallgatagon ballagtak a *Fácán* vendéglő felé, hol a nagyteremben leültek teázni.

A teremben még vagy két asztalnál ültek, néhány künn telelő budai polgár.

Egyszerre csak egy kis sovány, körülbelül tíz éves kisleányka jelent meg az ajtóban. Összeaszott, hajlott derekán kopott reklicskét viselt. Éhséget kiabáló szemekkel nézett körül, aztán dermedt, veres ujjacskáival sípládáját kezdte nyomogatni.

Arzén alig bírt ránézni. Végtelenül elkésérítette ez az éhező, beteges gyermek, ki ütött-kopott hangszerén, dideregve, ujjongó dallamú keringőket játszott. Az emberiség egész nyomorúsága átfutott a lelkén, kiolvasta a leányka szeméből az éhséget, az árvaságot, az elhagyatottságot.

S a sípláda csak szólt, nyikorogva, hamisan, valami táncdarabot csúfolva.

– Eh, ez már mégis sok! Ugyan Arzén, szóljon a vendéglősnek, hadd küldjék ki ezt a gyereket. Micsoda hamis hangok! Aztán verklin! Utálom a kintornát.

Így szólt a művésznő.

Arzén megundorodott. Odakiáltott a közel álló pincérnek.

– Hajtsa ki ezt a gyereket, mert önagysága idegeit sérti a verklije.

Hangja éles, ingerült volt.

– Mi volt ez, Arzén? – kérdezte halkán, szikrázó szemekkel Paula. – Jöj-jön, menjünk.

S egyebet nem mondott.

Kimentek. Lassan ballagtak lefelé a hegy aljára vezető gesztenyefasoron. Pár percig egyik sem szólt. Végre azonban, Paula nem állhatta szó nélkül.

– Nem, nem tűröm tovább ezt a bánásmódot. Mit akarsz?... Mondja, szeret még vagy gyűlöl? Odaadom magamat testestől-lelkestől egy férfinak, akinek szerelmére büszke vagyok. Otthagytok érte egy másikat, aki szeretett, aki mindenben kedvemet kereste, aki rabszolgám lett volna. Feláldozom érte szabadságomat. Tán még művészetemet is feláldoztam volna érte. S ez mit tesz velem?! Akkor, midőn szerelme tűzének a legnagyobb lánggal kellene lobognia: akkor, már akkor – hibáimmal foglalkozik. Istenem, kinek nincs?! Miért lennék éppen én az angyal a többi asszonyok között?! De tűrtem, mert hisz mindebben szerelmedet éreztem. Tűrtem, szerettelek. De mindez nem volt elég. A csípések ismétlődtek mindennap, minden órában, minden percben, sokszor durván, kíméletlenül. Én még mindig tűrtem, mert mindabban, amit tettél, szerelmedet éreztem. Azt hiszem, ha kést döftél volna a szívembe: megcsókollak s azt mondom: Nem fáj, hiszen szeretsz! De ma... de ma – nem tűröm tovább. Semmiért, ilyen durván, idegen ember előtt, hangodban a szeretet nyoma nélkül – eddig és ne tovább. Nem szeretsz, nem szerettél soha senkit a világon.

Arzén nem szólt semmit. Némán, lehorgasztott fejjel ment mellette.

– Az a bajunk – szólt hosszú szünet után –, hogy nem a szerelemre születtünk, sem te, sem én. Tudod jól, Paula, hogy szeretlek, már ahogy szeretni tudok.

S nem hazudott.

Paula keserű fájdalma és sokáig visszatartott panasza megrázta lelkét. Szánta és szerette. Mintha felkorbácsolt lelkét még egyszer átfutotta volna az a letűnő őszi napsugár, a legutolsó a fagyos, kietlen, pusztá téli előtt...

Érezte, hogy Paulának is igaza van, neki is.

Ki vezeti ki ebből az örvényből?

XLIV.

Visszafelé tramway-n mentek. Nem akartak egyedül lenni. Így legalább hallgatásuk nem hatott reájuk olyan nyomasztólag.

A kocsi végigrobogott a budai részeken, átment a Margit hídon, aztán a Váci útra tért, amelynek lármája, sürgő-forgó emberei, lámpasorai, kivilágított boltjai szórakoztatták mind a kettőjüket.

Arzént az utca lázas élete felzavarta lethargiájából. Odasimult Paulához, ki csendesen megszorította a kezét. Így kézen fogva, bár némán ültek egymás mellett, míg kiszálltak a tramway-ből.

Az estét Paula termében töltötték. Teréz kisasszony korán lefeküdt.

Egyedül maradtak.

Kint zúgott a szél, s megrázta a fogadó ablakait. Alulról cigányzene szag-gatott akkordjai hallatszottak fel.

Egy darabig az ablaknál álldogáltak, hallgatva, amint a járókelők kopogó léptei elhangzanak a félig kihalt utcában.

Egyszerre fékevesztett gyorsasággal robogó kocsi riasztotta fel őket merengésökből.

– Üljön le, ide mellém, Arzén. Beszéljessünk egy kicsit. Akar egy csésze teát? Nem? Tehát regényt ír. Beszéljen erről. Nagyon érdekel. Mit akar ezzel a könyvvvel?

Arzén bámulva nézett reá.

– A könyvemmel? – szólalt meg aztán kissé zavartan. – Hisz mondtam már. Egy modern szerelem története az egész. Meg szeretném mutatni, hogyan engedelmeskedünk ma annak az örök törvénynek, amely fenntartja a világot. Ki akarom mutatni a tudás, az intellektuális fejlődés hatását a szerelemre. Ki akarom mutatni, hogyan gyöngíti a szerelmet a szellemi előrehaladás. Maga a regény formája megfelel a század követelményeinek; rövid és szorosan tárgyhöz ragaszkodik: kitérések nincsenek benne.

Arzén mind jobban belemelegedett. Nem gondolt arra, hogy Paula egyebet is tud erről a regényről. Nem a nőt, a jövődóbeli hitvest, hanem a művész-társat érezte maga mellett. Csak a művésztársnak beszélt arról a tárgyról, amely e pillanatban minden más gondolatot kiszorított agyából.

Paula szomorúan nézett reá.

– S ennek mi a konklúziója?

– Az, hogy a legmagasabb fejlődés színvonalán álló egyének a mi évtizedünkben képtelenek a szerelemre.

– Hisz ez kétségbeejtő!

– Igen, ez kétségbeejtő.

Ismét elhallgattak. A csendet Paula törte meg.

– S mégis! Mi az élet szerelem nélkül? Mi a végcél, ha nem a szerelem? Miért minden a világon, ha nem ezért? Hiszen minden csak keret, a fő, a lényeges, a minden: a szerelem.

A fiatal leány odadőlt Arzén mellére, és sírt, sírt keservesen.

Arzén csókkal borította el fejét. Aztán hallgattak soká.

Mikor Arzén elbúcsúzott, Paula még egyszer megölelte.

– Itt, itt csókolj meg, itt a szememen, úgy... úgy. S most – Isten áldjon meg.

XLV.

Másnap korán reggel Arzén levelet kapott. Felbontotta. Karikagyűrű esett ki belőle. A levelet Paula írta; a gyűrű az volt, amelyet pár hóval ezelőtt adott neki. Arzénnek nem is kellett elolvasnia a levelet, megérthette a dolgot. Eszébe jutott egy más levél: a múlt. Ettől, ettől kellett volna félnie mindig!

Eolvasta a levelet:

„Budapest, november.

Édes barátom! Itt a jeggyűrűje, visszaadom. Ön is küldje vissza a magáét. Lásza, jobb ez így. Nem értettük meg egymást az első perctől fogva. S később sem akartunk belenyugodni abba, amit találtunk. Oly nehéz lemondani álmainkról! Most már nem álmodom többet.

Önök igaza van. Tapasztaltam én is, hogy a művész csak félig szeret. Ernő az első akadálytól visszariadva, könnyű szívvel hagyott el. Ön, ön csak kínozott. Elég volt a művészekből. Eleget voltam modell; elfáradtam, pihenni akarok.

Paula”

Tehát ennek is vége. S ezzel vége mindennek. Egy percig némán, gondolat nélkül nézett maga elé. Űrt érzett a fejében, Űrt a szívében. Vége! Egyedül, barát és szerető nélkül!

S úgy hatott rá a magány, mint az éjszaka csöndje, sötétsége hat arra, aki előbb tűzijátékot nézett.

Egyedül. Előtte űr, mögötte űr és csend.

Elhagyatva azokban az órákban, midőn mások a mámor poharát isszák ki az utolsó cseppig, egyedül akkor, midőn minden a szerelemről beszél, egyedül még akkor is, midőn a létért való küzdelem kínja le fogja törni. Egyedül a vigasztalan percekben, egyedül jóban-rosszban, egyedül mindig, egyedül örökre.

De hát éghet-e lámpa olaj nélkül? Nem volna-e jobb, ha kialudnék örökre? Hiszen így se nem világít, se nem melegít. Csak üszök, csak hamu az, amit munkál. Cél és irány nélkül, kidobva a sík tengerre, révpart és világítótorony nélkül, rongyolt vitorlákkal, törött árboccal, előre!

Páris elemei

[1889]

*Marco Antocolskinak
a szerző*